

Representation of "Iranian Society" in Iran's High School's English Textbooks: Pathology and Policy-Making

Mohammad Amerian *

Assistant Professor, English Division, IRIB University, Tehran, Iran.

Fargah Afshar

M.A. Student in Cultural Studies and Media, Department of Communication, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

Abstract

This study examines the representation of "Iranian society" in official secondary school English textbooks in Iran. The main objective of the study is to examine the thematic content of the aforementioned books and to assess the comprehensiveness, accuracy, and diversity of the image they present of "Iranian society". To this end, the subject-oriented sections (illustrations, conversations, and reading comprehension texts) of English textbooks for the first and second years of theoretical secondary school (six book titles) and their corresponding books in the technical and professional/*Kaar-o-Daanesh* (Work and Knowledge) category (two book titles) were subjected to qualitative content analysis through coding based on the criteria of (1) cultural diversity (diversity of values, lifestyle, language, and the like) and (2) social diversity (differences in economic and social class). The main categories identified include 1. National identity, 2. Formal education, 3. Social interactions, 4. Religious identity, 5. Lifestyle, 6. Science and technology, 7. Nature, 8. Occupations, 9. Public services, 10. Geography, 11. Prominent

* Corresponding Author: mohammadamerian82@gmail.com

How to Cite: Amerian, M., Afshar, F. (2026). Representation of "Iranian Society" in Iran's High School's English Textbooks: Pathology and Policy-Making, *Quarterly Journal of Social sciences*, 32(111), 103-158. DOI: 10.22054/qjss.2026.89647.2928

figures, and 12. Tourism, and the objective realities of “Iranian society” (with its cultural and social pluralism, diversity, and multiplicity) are rarely represented in the books. Based on the findings of the study, it is suggested that the content of secondary school English books is revised and improved with a multifaceted approach, diversifying images and narratives, and utilizing modern educational technologies.

Keywords: Iranian Society, English Language Teaching, Textbook, Secondary School, Deductive Qualitative Content Analysis.

Extended Abstract

Introduction

Studies have shown that in many English language textbooks, the representation of the native culture and national identity of the audience is limited and the main focus is on the representation of Western culture and the values of English-speaking countries (Baleghizadeh, 2011; Davari et al., 2018). From an educational perspective, incomplete or inaccurate representation of Iranian society in foreign language teaching resources for Iranian adolescents can have widespread consequences. The main purpose of the present study is to examine the representation of “Iranian society” in secondary English language teaching books. The study attempts to determine the extent to which cultural and social realities, national identity, and social values of Iran are reflected in the aforementioned educational content and to show how curriculum materials can be developed and improved in a way that both achieves the goals related to foreign language teaching and strengthens students’ cultural and national identity.

Research Background

In general, the research background shows that English language textbooks in Iran are designed under the influence of the cultural values and norms of English-speaking countries and at the same time have unequal gender representation. Also, insufficient attention to the indigenous culture of Iran and the prominence of the culture of English-speaking countries in the books have resulted in the national and cultural identity of students being less represented in them. Content weaknesses, grammar-oriented teaching, and lack of attention to cultural and social messages are other weaknesses of these books that can affect language learning and the transmission of cultural concepts. The focus of the present study is the representation of (components and themes related to) “Iranian society” in official secondary English textbooks in Iran and the assessment of the comprehensiveness, accuracy, and diversity of the image of this society presented in the aforementioned books. The study, by understanding the content gap that can be considered in this regard, can provide a basis for a deeper and more systematic study of the

representation of the concepts, themes, and objective values of Iranian society in official English textbooks in Iran.

Method

This research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of nature and method with a qualitative (deductive) content analysis approach.

Conceptual framework and analytical approach: The present research is based on qualitative content analysis and on the two main axes of analysis: "cultural diversity" (diversity of values, lifestyles, languages, and cultural symbols) and "social diversity" (representation of different social classes, economic situations, and social roles).

Population and sample: The statistical population of the present study includes the new edition (2025) of official secondary school English textbooks (in theoretical, technical, vocational, and *Kaar-o-Daanesh* (Work and Knowledge) branches) published by the Ministry of Education of Iran. Since the size of the population was limited and the analysis of the entire collection was necessary to achieve comprehensive results, all eight textbook titles (six titles in the theoretical category and two titles in the technical and professional/*Kaar-o-Daanesh* (Work and Knowledge) category) were examined in their entirety.

To conduct the research, the subject-oriented sections (including images, conversations on different pages, and comprehension texts) of various lessons of the targeted English books were first analyzed in general terms in terms of the presence/absence of social themes related to Iran (especially in accordance with the topics mentioned in the initial list of books) and then, based on the criteria of (a) cultural diversity (diversity of values, customs, language, etc.) and (b) diversity. Social (economic and social class differences) were accurately coded and qualitatively categorized, with a deductive approach, content analysis (textual and visual).

Findings

The results of the evaluation conducted in this study collectively show that the majority of the content of secondary language textbooks focuses on the categories of 1. National identity, 2. Formal education,

3. Social interactions, 4. Religious identity, 5. Lifestyle, 6. Science and technology, 7. Nature, 8. Jobs, 9. Public services, 10. Geography, 11. Prominent figures, and 12. Tourism, and the objective realities of "Iranian society" (with its multiplicity, diversity, and cultural and social pluralism) are rarely represented in them.

Conclusion

Based on the results of the present study, it seems that the neglect of policymakers and planners in preparing and compiling secondary school curriculum materials and/or their expedient educational policies, contrary to the strong recommendations of research in the field of English language education, has caused the "Iranian society" in official secondary school textbooks in Iran to be, at best, limited to a stratified, catalyzed, and reduced form (to a few specific areas such as education, science and technology, and physical geography). The practical solutions proposed in this study can help educational planners in the policy-making process, by analyzing the current situation, consider cultural, social, and identity issues in a more professional and expert manner, and by modifying and improving the content through pathology, develop programs to strengthen the national and cultural identity in English language teaching, which in turn leads to a correct understanding of Iranian society on the one hand and to a sense of belonging to this society on the other.

بازنمایی «جامعه ایران» در کتاب‌های درسی زبان انگلیسی مقطع متوسطه: آسیب‌شناسی و سیاست‌گذاری

محمد عامریان* * استادیار بخش زبان انگلیسی، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران.

فرگاه افشار دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات فرهنگی و رسانه، گروه ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

این مطالعه به بازنمایی «جامعه ایران» در کتاب‌های زبان انگلیسی رسمی مقطع متوسطه در ایران می‌پردازد. هدف اصلی مطالعه، بررسی محتوای موضوعی کتاب‌های یادشده و ارزیابی کلیت، صحت و تنوع تصویری است که در آن‌ها از جامعه ایران ارائه می‌شود. بدین منظور، بخش‌های موضوع-محور (تصاویر، مکالمه‌ها و متون درک مطلب) کتاب‌های زبان انگلیسی دوره‌های اول و دوم متوسطه نظری (شش عنوان کتاب) و کتاب‌های متناظر با آن‌ها در شاخه فنی و حرفه‌ای/کار و دانش (دو عنوان کتاب) بر اساس معیارهای (۱) چندگانگی فرهنگی (تنوع ارزش‌ها، سبک زندگی، زبان و مانند آن) و (۲) تنوع اجتماعی (تفاوت طبقه اقتصادی و اجتماعی) از طریق کدگذاری، تحلیل محتوای کیفی شدند. مقوله‌های اصلی شناسایی شده در این کتاب‌ها شامل ۱. هویت ملی، ۲. آموزش رسمی، ۳. تعاملات اجتماعی، ۴. هویت مذهبی، ۵. سبک زندگی، ۶. علم و فناوری، ۷. طبیعت، ۸. مشاغل، ۹. خدمات عمومی، ۱۰. جغرافیا، ۱۱. مفاخر و ۱۲. گردشگری بوده و واقعیت‌های عینی «جامعه ایران» (با تکرر، تنوع و چندگانگی فرهنگی و اجتماعی‌اش) در آن‌ها به‌ندرت بازنمایی شده است. بر اساس یافته‌های مطالعه، پیشنهاد می‌شود بازنگری و اصلاح محتوای کتاب‌های زبان انگلیسی مقطع متوسطه با رویکرد چندجانبه‌نگری، تنوع‌بخشی به تصاویر و روایت‌ها و با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین آموزشی صورت گیرد.

کلیدواژه‌ها: جامعه ایران، آموزش زبان انگلیسی، کتاب درسی، مقطع متوسطه، تحلیل محتوای کیفی قیاسی.

* نویسنده مسئول: mohammadamerian82@gmail.com

طرح مسئله

مطالعات انجام گرفته نشان می‌دهند که آموزش زبان خارجی همواره با انتقال عناصر فرهنگی همراه بوده و یادگیری زبان بدون توجه به فرهنگ مرتبط با آن عملاً ناقص خواهد ماند (بحرینی، ۱۳۹۲؛ کرمی و همکاران، ۱۳۹۱). در دهه‌های اخیر، کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی، به‌عنوان رکنی مهم و بعضاً دارای اولویت اول در طرح درس آموزش زبان، نقشی اساسی در فرآیند یادگیری این زبان در کشورهای مختلف غیر انگلیسی‌زبان از جمله ایران ایفا کرده‌اند. علاوه بر آن، در ایران، زبان انگلیسی، به‌عنوان زبانی خارجی (EFL) عمدتاً در محیط کلاس و از طریق کتاب‌های آموزشی فراگرفته می‌شود؛ بنابراین، کتاب‌های درسی زبان انگلیسی در این کشور، به‌صورت هم‌زمان، نقش مهمی در انتقال فرهنگ زبان مقصد از یک سو و بازنمایی فرهنگ خودی از سوی دیگر ایفا می‌کنند (بالغی‌زاده و آقازاده، ۱۳۹۹). این کتاب‌ها نه تنها مهارت‌های زبانی را منتقل می‌کنند، بلکه فرهنگ، ارزش‌ها و هنجارهای جامعه‌ای که زبان هدف متعلق به آن است را نیز به‌طور آشکار (Explicit) یا ضمنی (Implicit) به دانش‌آموزان ارائه می‌دهند (بحرینی، ۱۳۹۲؛ میهمی و اسفندیاری، ۱۴۰۰).

کتاب‌های درسی رسمی آموزش زبان انگلیسی در مقطع پیش از ورود دانش‌آموزان به دانشگاه نیز از این قاعده مستثنی نیستند. منابع آموزش رسمی زبان انگلیسی که توسط وزارت آموزش و پرورش در ایران منتشر می‌شوند، در عین حال که برای آموزش بهینه زبان خارجی طراحی و تدوین شده‌اند، می‌توانند از مهم‌ترین مجاری انتقال ارزش‌های هویتی و فرهنگی بومی به مخاطبان خود نیز به شمار بروند. با این حال، تمرکز این منابع آموزشی اغلب بر بازنمایی فرهنگ کشورهای انگلیسی‌زبان بوده و بازنمایی جامعه و فرهنگ ایرانی در آن‌ها کم‌رنگ یا ناقص باقی می‌ماند (بالغی‌زاده و آقازاده، ۱۳۹۹؛ مهاجر نیشابوری، ۱۴۰۳). پژوهش‌ها نشان می‌دهند توجه به فرهنگ ایران در بسیاری از کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی رایج در این کشور محدود بوده و اغلب مفاهیم و نمونه‌های موجود در این

کتاب‌ها بر فرهنگ متصل به زبان انگلیسی تمرکز دارند (عبداللهیان و حسینی‌فر، ۱۳۹۱؛ بحرینی، ۱۳۹۲؛ روحانی و دیری، ۱۳۹۶؛ درخشان، ۱۳۹۷). این عدم تعادل، علاوه بر تأثیر منفی بر یادگیری زبان، می‌تواند نگرش دانش‌آموزان نسبت به جامعه و فرهنگ خود را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد (مهاجر نیشابوری، ۱۴۰۳). در واقع، این مسئله نه تنها (از طریق عدم توجه به نقش مؤثر بافت یکپارچه فرهنگ و آموزش) بر کیفیت یادگیری زبان تأثیر می‌گذارد، بلکه می‌تواند نگرش دانش‌آموزان نسبت به هویت ملی و فرهنگی خود را نیز تحت تأثیر قرار داده و فاصله‌ای قابل توجه میان دانش‌آموز و فرهنگ بومی ایجاد کند.

کتاب‌های درسی آموزش زبان خارجی، فراتر از آموزش مهارت‌های زبانی، حامل مجموعه‌ای از ارزش‌ها، هنجارها و اعتقادات فرهنگی هستند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم نگرش و هویت فراگیران را شکل می‌دهند (بحرینی، ۱۳۹۲؛ کرمی، سیلانه و پاک‌مهر، ۱۳۹۱). مطالعات انجام گرفته نشان می‌دهند که در بسیاری از کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی، بازنمایی فرهنگ بومی و هویت ملی مخاطبان محدود بوده و تمرکز اصلی بر بازنمایی فرهنگ غربی و ارزش‌های کشورهای انگلیسی‌زبان قرار دارد (بالغی‌زاده، ۲۰۱۱؛ داوری و همکاران، ۱۳۹۷). این روند می‌تواند موجب انتقال ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی بیگانه شده و نگرش‌های یک‌سویه‌ای در دانش‌آموزان ایجاد کند. از منظر آموزشی، بازنمایی ناقص یا نادرست جامعه ایران در منابع آموزش زبان خارجی به نوجوانان ایرانی می‌تواند پیامدهای گسترده‌ای داشته باشد. فقدان تصاویر، متن‌ها و نمونه‌های واقعی از زندگی فرهنگی ایران باعث می‌شود دانش‌آموزان با بخشی از واقعیت جامعه خود بیگانه شوند. همچنین، الگوهای فرهنگی ارائه شده در کتاب‌های زبان خارجی ممکن است با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه ایرانی در تضاد باشد (بالغی‌زاده و آقازاده، ۱۳۹۹؛ میهمی و اسفندیاری، ۱۴۰۰). این واقعیت، ضرورت بررسی دقیق و نظام‌مند بازنمایی جامعه ایران در کتاب‌های آموزش زبان را دوچندان می‌نماید.

برخی پژوهش‌ها نشان داده‌اند که بومی‌سازی منابع آموزشی زبان خارجی و تلفیق فرهنگ محلی/بومی با فرهنگ زبان مقصد می‌تواند نقش مؤثری در حفظ هویت فرهنگی

و ارتقای کیفیت یادگیری داشته باشد (بالغی‌زاده، ۱۳۹۹). یکی از چالش‌های اساسی در این میان، نحوه ترکیب فرهنگ ایرانی با محتوای آموزش زبان خارجی است. در سطح سیاست‌گذاری آموزشی، بازنمایی صحیح جامعه ایران در کتاب‌های درسی مقطع متوسطه، اهمیت بالایی دارد. این کتاب‌ها می‌بایست با واقعیت‌های فرهنگی، اجتماعی و آموزشی کشور همسو باشند. توجه به این نکته، نقش سیاست‌گذاری آموزشی و استانداردسازی محتوا را برجسته کرده و نشان می‌دهد که بازنمایی جامعه ایران باید باهدف هم‌زمان آموزش زبان و تقویت هویت فرهنگی انجام گیرد (میهمی و اسفندیاری، ۱۴۰۰). در حقیقت، بازنمایی جامعه ایران تنها به تصویرسازی و ذکر نمونه‌ها محدود نمی‌شود، بلکه باید به واقعیت زندگی روزمره، ارزش‌ها، هنجارها و سبک زندگی دانش‌آموزان نزدیک باشد. این امر باعث می‌شود دانش‌آموزان بتوانند با محتوا ارتباط برقرار کرده و هویت فرهنگی خود را در فرایند یادگیری زبان تقویت نمایند (بالغی‌زاده و آقازاده، ۱۳۹۹). در غیر این صورت، بازنمایی ناقص یا تحریف‌شده ممکن است برداشت‌های تحریف‌شده‌ای از واقعیت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایجاد کرده و در شکل‌گیری هویت فرهنگی و ملی دانش‌آموزان تأثیر منفی داشته باشد (داوری و همکاران، ۱۳۹۷؛ میهمی و اسفندیاری، ۱۴۰۰).

کتاب‌های درسی زبان انگلیسی در ایران همواره علاوه بر ایفای نقش به‌عنوان بستر اصلی آموزش زبان، نقش به‌سزایی در انتقال ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی نیز ایفا کرده‌اند. این کتاب‌ها نه تنها از طریق محتوای واژگانی، دستوری و مهارت-محور خود، به آموزش مهارت‌های چهارگانه زبانی (خواندن، نوشتن، شنیدن و مکالمه) می‌پردازند، بلکه حامل پیام‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی نیز بوده و می‌توانند نقش مهمی در شکل‌دهی به نگرش‌ها، هویت فرهنگی و اجتماعی و همچنین نقش‌های جنسیتی دانش‌آموزان داشته باشند (روحانی و همکاران، ۱۳۹۲؛ علیمددی و همکاران، ۱۴۰۱). اهمیت این موضوع به‌ویژه در مدارس ابتدایی و متوسطه، جایی که دانش‌آموزان در حال شکل‌دهی هویت‌های فردی و اجتماعی خود هستند، بیش‌ازپیش مشهود می‌شود.

بازنمایی هویت ملی یا فرهنگی جامعه ایران در کتاب‌های متوسطه، مورد توجه مطالعات معدودی (مانند مهاجر نیشابوری (۱۴۰۳) یا داوری و همکاران (۱۳۹۷)) بوده و پژوهش‌های متعدد و مختلف انجام گرفته، اغلب صرفاً به بازنمایی کلی فرهنگ یا مقایسه فرهنگ ایرانی با فرهنگ مقصد پرداخته یا به عبارت دقیق‌تر، بسنده نموده‌اند. هرچند برخی پژوهش‌ها به تحلیل ارزش‌های فرهنگی و بازنمایی هویت و سبک زندگی در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی پرداخته‌اند (عبداللہیان و حسینی فر، ۱۳۹۱؛ بحرینی، ۱۳۹۲؛ روحانی و دیری، ۱۳۹۶؛ درخشان، ۱۳۹۷) تا جایی که نویسندگان مقاله حاضر جستجو نموده‌اند، تاکنون مطالعه‌ای به طور مستقل به بررسی بازنمایی تنوع و تکثر اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی و نشانه‌های آن در کتاب‌های درسی زبان انگلیسی مدارس در ایران پرداخته است. به صورت کلی، دلایل زیر می‌توانند از مهم‌ترین ضرورت‌های بازنمایی واقعیت‌های جامعه ایرانی در کتاب‌های آموزش رسمی زبان انگلیسی در مقطع متوسطه در ایران باشند:

الف- افزایش انگیزه و تعامل دانش‌آموزان: از آنجاکه زبان خود پدیده‌ای اجتماعی و تعاملی است، نشان دادن جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی ایران در کتاب‌های درسی می‌تواند انگیزه دانش‌آموزان را برای یادگیری زبان انگلیسی افزایش داده و احساس تعلق آنان به هویت ملی را تقویت کند.

ب- ترویج هویت ملی و فرهنگی: بازتاب واقعیت‌های جامعه ایرانی در محتواهای آموزشی به حفظ و ترویج ارزش‌ها، آداب و رسوم و تاریخ کشور کمک کرده و تفاوت‌ها و ویژگی‌های منحصر به فرد ایرانی را به دانش‌آموزان معرفی می‌کند.

ج- تسهیل فرآیند یادگیری زبان: استفاده از موضوعات و محتواهای مرتبط با زندگی روزمره و فرهنگ جامعه ایرانی، فرآیند یادگیری زبان را برای مخاطبان دانش‌آموز که در زندگی بلاواسطه خود با همین مضامین آشنا (و شاید درگیر) هستند طبیعی‌تر و کاربردی‌تر ساخته و به دانش‌آموزان در برقراری ارتباط مؤثر یاری می‌دهد.

د- پرهیز از بی‌ارتباطی فرهنگی: عدم بازتاب واقعیت‌های جامعه ایرانی ممکن است منجر به احساس بی‌ارتباطی و بیگانگی دانش‌آموزان با محتواهای درسی و نتیجتاً عدم

اثربخشی کامل آن شود؛ بنابراین، (شاید برخلاف آنچه رایج بوده و عمدتاً تصور می‌شود) هم‌سویی محتوا با فرهنگ محلی در منابع آموزش زبان نیز ضروری است.

ه- ترویج تفاهم فرهنگی و همزیستی: بسیاری از مضامین اجتماعی ممکن است بر شباهت‌هایی میان جامعه مقصد و جامعه بومی مخاطبان دلالت کنند. نشان دادن شباهت‌ها و تفاوت‌های فرهنگی ایران و کشورهای انگلیسی‌زبان، به ترویج درک متقابل و همزیستی مسالمت‌آمیز کمک می‌کند.

و- توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی و آگاهی اجتماعی: محتواهای مرتبط با واقعیت‌های جامعه ایرانی، فرصت‌هایی برای تحلیل و نقد اجتماعی فراهم آورده و مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان را تقویت می‌کند.

با توجه به جایگاه ویژه منابع درسی آموزش زبان انگلیسی و تأثیر غیرقابل‌انکار آن‌ها بر نگرش و هویت دانش‌آموزان، بررسی دقیق بازنمایی جامعه ایران در این منابع و ارائه راهکارهای مناسب برای بهبود خلأهای احتمالی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر در مسیر توسعه آموزش زبان و تقویت هویت فرهنگی محسوب می‌شود؛ بنابراین، شکاف پژوهشی واضحی در این حوزه وجود دارد که اهمیت مطالعه جاری را دوچندان می‌کند. هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی بازنمایی «جامعه ایران» در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی مقطع متوسطه است. این مطالعه تلاش می‌کند میزان انعکاس واقعیت‌های فرهنگی و اجتماعی، هویت ملی و ارزش‌های اجتماعی کشور ایران را در محتواهای آموزشی اشاره‌شده مشخص کرده و نشان دهد چگونه می‌توان مطالب درسی را به گونه‌ای تدوین نموده و ارتقا داد که به‌واسطه آن‌ها هم اهداف مرتبط با آموزش زبان خارجی تحقق یافته و هم هویت فرهنگی و ملی دانش‌آموزان تقویت شود. پژوهش حاضر تلاش دارد علاوه بر پر کردن خلأ پژوهشی موجود، به طراحی بهینه‌تر برنامه‌های آموزشی، بازبینی و بهبود کتاب‌های درسی و ارتقای آگاهی معلمان و طراحان برنامه درسی نسبت به بازنمایی فرهنگ محلی با توجه به اهمیت فزاینده این عوامل (روحانی و دیری، ۱۳۹۶؛ میهمی و اسفندیاری، ۱۴۰۰) نیز کمک کند.

پیشینه پژوهش

بازنمایی جنسیت در کتاب‌های درسی زبان انگلیسی

کیفیت بازنمایی جنسیت در کتاب‌ها آموزش زبان، همواره محل بحث بوده است. نتایج مطالعه رضایی و سجودی (۱۳۹۷) متمرکز بر ارزیابی متون دیداری (تصاویر) سه عنوان از رایج‌ترین منابع آموزش زبان انگلیسی (American English File، Four Corners و Interchange) اگرچه بر این نکته اذعان دارد که «تصویری که فرهنگ انگلیسی‌زبان می‌کوشد از خود نشان دهد، تصویر فرهنگی است که فاقد سوگیری جنسیتی است و در آن زن و مرد به لحاظ کنشگری تمایزی ندارند یا در وضعیتی و کم بیش برابر قرار دارند» (ص ۱۳۶)، نشان می‌دهد مجموعه عوامل متنی دخیل در تصاویر، کماکان نشانگر نوعی تقسیم‌بندی جنسیتی نقش‌های اجتماعی به نفع بازنمایی کنشگری بیشتر مردان است. این مطالعه می‌افزاید «در تصاویر مورد بررسی هیچ‌گاه زنان را در فعالیت‌های مهم آموزشی، پزشکی، فنی، سیاسی، اقتصادی و غیره مشاهده نمی‌کنیم. آن‌ها بیشتر به‌عنوان یک عنصر بصری جذاب نشان داده شده‌اند» (ص ۱۳۷). پژوهش‌های متعددی نشان داده‌اند که کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی رایج در ایران غالباً بازنمایی جنسیتی نامتوازی دارند. بنا بر نتایج این دسته از مطالعات (که یکی از پرتکرارترین گونه‌های تحلیل محتوای کتاب‌های یادشده را شامل می‌شوند)، شخصیت‌های مذکر در این کتاب‌ها غالب و پررنگ بوده و زنان اغلب در نقش‌های حاشیه‌ای و کم‌رنگ به تصویر کشیده شده‌اند. مطالعه‌های کرم‌اللهی و ملک‌خانی (۱۳۹۵) و فروتن (۱۳۹۰) با تأکید بر نقش زبان به‌عنوان ابزار رسانه‌ای، نشان داد که کتاب‌های درسی زبان انگلیسی می‌توانند هویت و منزلت جنسیتی را در جامعه تثبیت نموده و بازنمایی‌های جنسیتی نابرابر در این کتاب‌ها، به تقویت نقش‌های سنتی جنسیتی کمک می‌کند. این بازنمایی‌های جنسیتی، خود می‌تواند بازتولید کلیشه‌های اجتماعی را در پی داشته و بر انتخاب‌های تحصیلی، مسیر شغلی آینده و انگیزه یادگیری دانش‌آموزان تأثیرگذار باشد. ارزیابی روحانی و همکاران از تصاویر کتاب‌های زبان انگلیسی دوره متوسطه ایران از منظر کارکرد و تبعیض‌های جنسیتی (۱۳۹۲) نشان داد که از

بعد کار کرد، تصاویر کتاب‌ها بیشتر از نوع آموزشی بود، از نظر فراوانی مردان و زنان در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی و نوع محیط، تبعیض جنسیتی به نفع مردان وجود داشت و از منظر فعالیت‌های شخصی و آموزشی، فعالیت چشمگیرتر در زنان مشاهده می‌شد. همچنین، نتایج پژوهش حسینی احمدآبادی و آزاد (۱۴۰۲) درباره کتاب‌های زبان انگلیسی دوره متوسطه نشان می‌دهد که در متون و تصاویر این کتاب‌ها، شخصیت‌های زن عمدتاً در نقش‌های سنتی مانند مراقبت از خانه یا حمایت از مردان ظاهر شده و فرصت‌های برابری برای حضور در موقعیت‌های اجتماعی و حرفه‌ای به آن‌ها داده نمی‌شود. علیمددی و همکاران (۱۴۰۱) نیز به تحلیل محتوای متون آموزشی و تصاویر کتاب‌های انگلیسی دوره متوسطه پرداخته و نتایج مشابهی را گزارش کردند. آن‌ها دریافتند که در این کتاب‌ها، مردان غالباً در موقعیت‌های فعال، کاری و اجتماعی بازنمایی شده‌اند، در حالی که زنان در فعالیت‌های غیرفعال و کم‌اهمیت ظاهر شده‌اند. همچنین، در یکی از تازه‌ترین مطالعات انجام‌شده در زمینه بازنمایی جنسیت در کتب درسی زبان مقطع متوسطه، پژوهش‌مذهب و همکاران (۲۰۲۵) نشان داد مردان در این کتاب‌ها همچنان به صورت جنسیت غالب و برتر در موقعیت‌های مختلف در جامعه نشان داده می‌شوند. این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که کتاب‌های درسی می‌توانند نه تنها مهارت زبانی، بلکه نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی را نیز منتقل کنند.

بازنمایی فرهنگ در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی

بررسی بازنمایی فرهنگ در کتاب‌های آموزش زبان، دسته‌ای دیگر از رایج‌ترین موضوعات مطالعه این کتب بوده و مضامین فرهنگی در منابع آموزش زبان مورد توجه بسیاری از پژوهشگران خارجی و داخلی قرار گرفته است. در ایران، عمده پژوهش‌های انجام‌شده بر بررسی میزان بازنمایی ارزش‌ها، هنجارها و فرهنگ‌های بومی و غیربومی در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی متمرکز شده‌اند. به‌طور مثال، بحرینی (۱۳۹۲) و بالغی‌زاده و آقازاده (۱۳۹۹) نشان داده‌اند که کتاب‌های زبان انگلیسی در ایران، غالباً فرهنگ

کشورهای انگلیسی‌زبان را برجسته کرده و ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی بومی ایران کمتر در آن‌ها مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش‌ها بیانگر آن‌اند که متون آموزشی، به‌ویژه در دوره‌های پیش از ورود فراگیر به دانشگاه، پیام‌های فرهنگی و هنجارهای اجتماعی خارجی/غیربومی را به شکلی برجسته منتقل کرده و فرصت بازنمایی فرهنگ ملی و محلی ایران در آن‌ها محدود بوده است. تحلیل و نقد ارزش‌های فرهنگی در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی از سوی درخشان (۱۳۹۷) نیز نشان می‌دهد این منابع تحت تأثیر «تعصبات و پیش‌فرض‌های فرهنگی» مانند «روابط دختر و پسر، مصرف‌گرایی، درس‌گریزی، ترویج موسیقی غرب، محصولات غربی، عدم اعتماد زوجین به یکدیگر، ازهم‌گسیختگی بنیان خانواده و القای ارزش‌های گوناگون غربی» (ص ۵۱) قرار دارند؛ نتیجه‌ای که کلیات آن به‌وسیله پژوهش عبداللهیان و حسینی‌فر (۱۳۹۱) نیز تأیید می‌شود. کرمی و همکاران (۱۳۹۱) و شریفی‌هراتمه (۱۳۸۶) نیز در پژوهش‌های خود بر ضرورت تلفیق فرهنگ بومی در برنامه‌های درسی آموزش زبان خارجی تأکید نموده و تصریح کرده‌اند که توجه به فرهنگ محلی می‌تواند یادگیری زبان را معنادارتر و مؤثرتر سازد. بر اساس نتایج آن‌ها، وقتی فرهنگ بومی در متون آموزشی گنجانده می‌شود، دانش‌آموزان با زبان و مفاهیم آن بهتر ارتباط برقرار کرده و درک مفهومی و کاربرد عملی زبان برای آنان افزایش می‌یابد. علاوه بر این، به اعتقاد آن‌ها، بازنمایی فرهنگ بومی می‌تواند هویت ملی دانش‌آموزان را تقویت کرده و حس تعلق فرهنگی و اجتماعی آن‌ها را ارتقا دهد.

کارکرد آموزشی و محتوایی کتاب‌های زبان

تعدادی از مطالعات انجام‌شده، به بررسی ضعف‌ها و کاستی‌های محتوای کتاب‌های زبان انگلیسی پرداخته‌اند. تحقیقات انجام‌گرفته توسط بهنود و خیرآبادی (۱۴۰۰)، صفرنواده و همکاران (۱۳۸۹) و خدامرادی (۱۳۹۸) نشان داده که کتاب‌های مورد اشاره در بسیاری از موارد فاقد تناسب با نیازهای دانش‌آموزان بوده و بیشتر مبتنی بر یادگیری مکانیکی و دستورمحور طراحی شده‌اند. این شیوه آموزش که تمرکز اصلی آن بر حفظ قواعد و

یادگیری منفعل است، موجب کاهش انگیزه یادگیری و مهارت کاربردی زبان می‌شود. علاوه بر آن، نتایج ارزیابی بکان و همکاران (۱۳۹۰) از کتب زبان انگلیسی مقطع متوسطه نشان می‌دهد در محتوای این کتب، موضوعات واقعی و موردعلاقه مخاطبان لحاظ نشده است. «متن کتاب، مثال‌ها، تصاویر برای دانش‌آموزان جذاب نیست و در دانش‌آموزان انگیزه و علاقه‌ای برای آموختن زبان انگلیسی ایجاد نمی‌کند» (ص ۴۷). به اعتقاد این پژوهشگران، این در حالی است که محتوا باید بر اساس مقوله‌های شخصی و اجتماعی سازمان‌دهی شود تا برای دانش‌آموزان جذاب باشد. این پژوهش‌ها در مجموع بیان می‌کنند که کتاب‌های رسمی آموزش زبان انگلیسی در ایران، علاوه بر دارا بودن ضعف‌های محتوایی، اغلب در ارائه پیام‌های فرهنگی و اجتماعی نیز ناکافی عمل کرده‌اند. به بیان دیگر، محتوای این کتاب‌ها نه تنها از نظر ارائه آنچه جهت آموزش زبان موردنیاز است، بلکه از نظر بازنمایی فرهنگ و هویت نیز نیازمند بازبینی و اصلاح جدی هستند.

بازنمایی هویت و فرهنگ ملی/بومی

در زمینه بازنمایی هویت و فرهنگ ملی، پژوهش‌هایی مانند داوری و همکاران (۱۳۹۷) و مهاجر نیشابوری (۱۴۰۳) نشان داده‌اند که کتاب‌های جدید آموزش زبان تلاش کرده‌اند هویت ملی و فرهنگ بومی ایران را در متون و تصاویر بازنمایی کنند، اما این تلاش‌ها اغلب ناقص و ناکافی بوده است. بنا بر یافته‌های این مطالعات، بررسی سیر تحولی کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی نشان می‌دهد که گرچه نگاه طراحان آموزشی به فرهنگ و هویت ملی در طول زمان تغییر و بهبود پیدا کرده، اما بازنمایی فرهنگ کشورهای مقصد همچنان در نسل جدید این منابع درسی نیز غالب بوده و نیاز به بومی‌سازی بیشتر، اصولی‌تر و حرفه‌ای‌تر محتوا برای تقویت هویت فرهنگی زبان‌آموزان همچنان وجود دارد.

در مجموع، پیشینه پژوهش‌های انجام گرفته نشان می‌دهد که کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی در ایران تحت تأثیر ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی کشورهای انگلیسی‌زبان طراحی شده‌اند و در عین حال بازنمایی جنسیتی نابرابری دارند. همچنین، توجه ناکافی به

فرهنگ بومی ایران و برجسته‌سازی فرهنگ کشورهای انگلیسی‌زبان در کتاب‌ها موجب شده که هویت ملی و فرهنگی دانش‌آموزان کمتر در آن‌ها بازنمایی شود. ضعف‌های محتوایی، دستور-محور بودن آموزش و کم‌توجهی به پیام‌های فرهنگی و اجتماعی از دیگر نقاط ضعف این کتاب‌هاست که می‌تواند یادگیری زبان و انتقال مفاهیم فرهنگی را تحت تأثیر قرار دهد. تمرکز مطالعه حاضر، بازنمایی (مؤلفه‌ها و مضامین مرتبط با) «جامعه ایران» در کتاب‌های درسی رسمی زبان انگلیسی مقطع متوسطه در ایران و ارزیابی کلیت، صحت و تنوع تصویری است که از این جامعه در کتاب‌های یادشده ارائه می‌شود. مطالعه حاضر، با درک خلأ محتوایی قابل تأمل موجود در این رابطه، می‌تواند زمینه‌ای برای مطالعه عمیق‌تر و نظام‌مندتر بازنمایی مفاهیم، مضامین و ارزش‌های عینی جامعه ایران در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی رسمی ایران فراهم نماید.

مبانی نظری

۱. کتاب درسی؛ متنی گفتمانی

در نظام آموزشی، منابع درسی اهمیتی مرکزی داشته و در این میان، کتاب درسی (textbook) دارای جایگاه اصلی است. کتاب‌های درسی صرفاً ابزار انتقال دانش زبانی نیستند، بلکه می‌توانند به‌عنوان متونی فرهنگی-اجتماعی نقش ایفا کنند که از طریق انتخاب، حذف و برجسته‌سازی محتوا، تصویری خاص از واقعیت‌های اجتماعی به مخاطبان خود (فراگیران) ارائه می‌دهند. در چارچوب مطالعات گفتمانی، بازنمایی به فرایندی اطلاق می‌شود که طی آن واقعیت اجتماعی نه بازتابی خنثی، بلکه برساخته گفتمان است (هال، ۱۹۹۷). از این منظر، آنچه در کتاب درسی درباره هر جامعه ارائه می‌شود، می‌تواند تا حد زیادی نتیجه مجموعه‌ای از تصمیم‌های نهادی، گفتمانی و آموزشی هر کشور باشد. در پژوهش‌های مربوط به تحلیل کتاب‌های درسی کشورها، کتاب‌ها به‌عنوان «گفتمان رسمی» در نظر گرفته می‌شوند که نقش مهمی در شکل‌دهی به هویت، نگرش و درک دانش‌آموزان از خود و جامعه‌شان دارند (اپل، ۱۹۹۳)؛ بنابراین، بررسی بازنمایی جامعه

ایران در کتاب‌های زبان انگلیسی، در واقع بررسی این مسئله است که نظام آموزشی (آموزش و پرورش) ایران چه تصویری از «ایرانی بودن» را مشروع، مطلوب یا قابل ارائه در فضای آموزش زبان خود می‌داند.

۲. چندگانگی فرهنگی و آموزش زبان خارجی

چندگانگی فرهنگی به وجود و هم‌زیستی ارزش‌ها، زبان‌ها، هویت‌ها، سبک‌های زندگی و شیوه‌های زیست متفاوت در یک جامعه اشاره دارد (هال، ۱۹۹۶). در حوزه آموزش زبان خارجی، پژوهشگران تأکید دارند که زبان همواره حامل فرهنگ است و آموزش زبان بدون توجه به تنوع فرهنگی، به بازتولید تصاویری تقلیل‌گرایانه منجر می‌شود (کرمش، ۱۹۹۸). در چارچوب آموزش زبان انتقادی، کتاب‌های درسی، جهت ایفای نقش اثربخش، باید بازتاب‌دهنده تنوع واقعی فرهنگی جامعه باشند، نه نسخه‌ای همگن، ایستا و آرمانی شده از آن (بایرم، ۱۹۹۷). در جامعه‌ای مانند ایران که دارای تنوع قومی، زبانی، مذهبی و منطقه‌ای بسیار بالاست، نادیده گرفتن این تکثر در کتاب‌های درسی زبان انگلیسی می‌تواند منجر به ازسویی حذف نمادین بسیاری از (خرده) فرهنگ‌های آن جامعه و ازسوی دیگر تقویت برخی (خرده) فرهنگ‌های دیگر شود. از این منظر، تحلیل چندگانگی فرهنگی در کتاب‌های زبان انگلیسی، معطوف به بررسی میزان تنوع ارزش‌ها، شیوه‌های زندگی، نقش‌های اجتماعی و صدهای فرهنگی است که در تصاویر، مکالمات و متون درک مطلب بازنمایی می‌شوند.

۳. تنوع اجتماعی

تنوع اجتماعی به تفاوت‌های ناشی از طبقه اجتماعی، وضعیت اقتصادی، نوع شغل، سبک زندگی و دسترسی به منابع اشاره دارد (هال، ۱۹۹۶). بر اساس نظریه‌های جامعه‌شناسی آموزش، کتاب‌های درسی غالباً گرایش دارند تصویری «میان‌طبقه-محور» از جامعه ارائه دهند و از بازنمایی تفاوت‌های ساختاری اجتناب می‌کنند (آنیون، ۱۹۸۱؛ بوردیو، ۱۹۹۱). در آموزش زبان، این مسئله اهمیت مضاعف دارد؛ زیرا محتوای کتاب‌ها تعیین می‌کند چه

سبک زندگی ای «طبیعی»، «عادی» یا «مطلوب» تلقی شده و تداعی هم‌زمان زبان-فرهنگ (مرتبط و درونی سازی نا (خودآگاه) ساختارها و عناصر زبانی در بستر محتوای موضوعی حامل مصادیق فرهنگی باهدف کلی آموزش/یادگیری زبان) منجر به شکل‌گیری و تثبیت انگاره‌های متناظر با همان‌ها می‌گردد. حذف یا کمرنگ‌سازی تنوع اجتماعی می‌تواند به شکل‌گیری در کی غیرواقع‌گرایانه از جامعه و نادیده گرفتن تجربه‌های زیسته بخش‌های مختلف آن منجر شود. در این مطالعه، تنوع اجتماعی به‌عنوان معیاری برای بررسی حضور یا غیاب تفاوت‌های طبقاتی، اقتصادی و شغلی در بازنمایی جامعه ایران در کتاب‌های زبان انگلیسی در نظر گرفته شده است.

تحلیل محتوای کیفی یکی از رویکردهای رایج و معتبر برای بررسی نظام‌مند معنا، مضامین و الگوهای گفتمانی در متون آموزشی است (میرینگ، ۲۰۱۴). این روش امکان شناسایی مضامین آشکار و پنهان، الگوهای تکرارشونده و غیبت‌های معنادار را فراهم می‌کند. در پژوهش‌های تحلیل کتاب درسی زبان، تحلیل محتوای کیفی به‌طور گسترده برای بررسی بازنمایی فرهنگ، هویت، جنسیت و جامعه به کار رفته است (مک دانو و همکاران، ۲۰۱۳). در این مطالعه تلاش شده کدگذاری بخش‌های موضوع‌محور واحدهای مفهومی کتاب یعنی دروس (تصاویر، مکالمات و متون) بر اساس دو مقوله نظری «چندگانگی فرهنگی» و «تنوع اجتماعی»، چارچوب مفهومی روشنی برای تفسیر یافته‌ها فراهم آورد. بر اساس مبانی نظری یادشده، چارچوب مفهومی این پژوهش بر پیوند میان «بازنمایی»، «چندگانگی فرهنگی» و «تنوع اجتماعی» در بستر کتاب‌های درسی زبان انگلیسی استوار است. این چارچوب امکان ارزیابی انتقادی میزان هم‌خوانی تصویر ارائه‌شده از جامعه ایران با واقعیت‌های چندلایه، متکثر و پویای آن را فراهم ساخته و مبنایی نظری برای تحلیل یافته‌ها و ارائه پیشنهادها برای اصلاحی فراهم می‌کند.

روش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی با رویکرد

تحلیل محتوای کیفی (قیاسی) است. هدف پژوهش، شناسایی و تبیین نحوه بازنمایی جامعه ایران در کتاب‌های درسی زبان انگلیسی مقطع متوسطه و ارزیابی میزان چندگانگی فرهنگی و اجتماعی در محتوای آن‌هاست.

چارچوب مفهومی و رویکرد تحلیلی: پژوهش حاضر بر مبنای تحلیل محتوای کیفی و بر اساس دو محور اصلی تحلیل «چندگانگی فرهنگی» (تنوع ارزش‌ها، سبک‌های زندگی، زبان‌ها و نمادهای فرهنگی) و «تنوع اجتماعی» (بازنمایی طبقات اجتماعی، موقعیت‌های اقتصادی و نقش‌های اجتماعی مختلف) انجام شده است.

جامعه و نمونه پژوهش: جامعه آماری پژوهش حاضر شامل ویرایش جدید (۱۴۰۳) کتاب‌های زبان انگلیسی رسمی مقطع متوسطه اول و دوم (در شاخه‌های نظری، فنی و حرفه‌ای و کارودانش) است که از سوی وزارت آموزش و پرورش ایران منتشر شده‌اند. از آنجا که حجم جامعه محدود بوده و تحلیل کل مجموعه برای دستیابی به نتایج جامع ضروری بود، از میان این آثار، تمام هشت عنوان کتاب درسی (شش عنوان در شاخه نظری و دو عنوان در شاخه فنی و حرفه‌ای/کارودانش) به صورت تمام‌شماری مورد بررسی قرار گرفتند.

واحد تحلیل: واحد تحلیل در این پژوهش شامل تصاویر درسی، مکالمه‌ها و متون درک مطلب دروس است. هر واحد بر اساس محتوای بازنمایی شده از جامعه ایران و عناصر فرهنگی و اجتماعی آن، به صورت مستقل کدگذاری و تحلیل شده است.

گردآوری داده‌ها: در کنار مشاهده و مصاحبه، تحلیل اسناد (document analysis) یکی از روش‌های اصلی گردآوری داده در پژوهش‌های کیفی است (کرسول، ۲۰۱۸). این کار در مطالعه حاضر از طریق فرآیند کدگذاری اطلاعات انجام شد.

شیوه تحلیل داده‌ها: داده‌های گردآوری شده، از طریق تحلیل محتوای کیفی قیاسی بررسی شدند. در مرحله نخست، داده‌ها بر اساس چارچوب مفهومی دسته‌بندی (کدگذاری باز) و سپس در قالب مقوله‌های اصلی (کدگذاری محوری) سازمان‌دهی گشتند.

روایی و پایایی: به دلیل پارادایم تفسیری پژوهش‌های کیفی، روایی و پایایی این گونه

پژوهش‌ها (از جمله تحلیل محتوای کیفی) ماهیت و معنایی متفاوت از مفاهیم متناظرشان در تحقیقات کمی داشته و عمدتاً ناظر به اطمینان از صحت (accuracy) و اعتبار (credibility) یافته‌ها با دنبال کردن فرآیندی نظام‌مند در انجام پژوهش هستند (کرسول، ۲۰۱۸). این امر از طریق روش‌هایی مانند تعریف و توصیف دقیق مراحل انجام پژوهش، دقت در تعریف کدها و فرآیند کدگذاری، بررسی مجدد (cross-check) کدگذاری توسط ناظر بیرونی و رسیدن به اجماع نظری در خصوص آن‌ها حاصل می‌شود. در این پژوهش، پس از انجام مراحل کدگذاری و اجماع بر سر مقوله‌های نتیجه‌شده توسط پژوهشگران، کدهای اولیه، زیر مقوله‌ها و مقوله‌های اصلی توسط دو ناظر بیرونی که در روش تحقیق کیفی متخصص بودند ارزیابی و تأیید شد.

جهت انجام پژوهش، بخش‌های موضوع-محور (شامل تصاویر، مکالمه‌های موجود در صفحات مختلف و متون درک مطلب) دروس مختلف کتاب‌های زبان انگلیسی دوره‌های اول و دوم متوسطه نظری (شامل مجموعاً ۶ عنوان کتاب: ۳ کتاب تحت عنوان «Prospect» (۱ و ۲ و ۳) برای پایه‌های هفتم تا نهم دارای مجموعاً ۲۱ درس و ۳ کتاب با نام «Vision» (۱ و ۲ و ۳) برای پایه‌های دهم تا دوازدهم دارای مجموعاً ۱۰ درس) و کتاب‌های متناظر با آن‌ها در شاخه‌های فنی و حرفه‌ای و کار و دانش (۲ عنوان کتاب با عنوان «English» در پایه‌های دهم و یازدهم دوره دوم متوسطه این شاخه‌ها)، ابتدا به صورت کلی از نظر وجود/عدم وجود مضامین اجتماعی مرتبط با کشور ایران (به‌ویژه در تطبیق با موضوعات عنوان‌شده در فهرست ابتدایی کتاب‌ها) و در ادامه، بر اساس معیارهای (الف) چندگانگی فرهنگی (تنوع ارزش‌ها، آداب و رسوم، زبان و...) و (ب) تنوع اجتماعی (تفاوت طبقه اقتصادی و اجتماعی) به صورت دقیق کدگذاری و مقوله‌بندی کیفی، با رویکرد قیاسی، تحلیل محتوا (متنی و تصویری) شدند.^۱

۱. در انتهای هر یک از کتاب‌های Prospect، فرهنگ مصوری از مفاهیم و واژگان کلیدی اشاره شده در درس هر کتاب وجود دارد که به دلیل تکراری بودن مضامین/موضوعات، از بررسی در این مطالعه حذف شده‌اند.

معیارهای موضوعی مورد بررسی در تحلیل محتوا

مطالعه حاضر متمرکز بر مفهوم «جامعه ایرانی» است. اصولاً برای «جامعه ایرانی» تعاریف مختلفی قابل ارائه بوده و این مفهوم، تعریف مشخص یا دقیقی نمی‌تواند داشته باشد. با این حال، جهت سهولت و عملیاتی نمودن پیشبرد مطالعه، می‌توان به چندین جنبه و معیار برای پیدا کردن ردپای بازنمایی جامعه در کتاب‌های درسی توجه کرد که پژوهشگران این حوزه (از جمله شیخاوندی، ۱۳۸۰؛ میرمحمدی، ۱۳۸۳؛ کاظمی، ۱۳۸۷؛ صادقی و مرادخانی، ۱۳۹۳؛ مدرسی، ۱۳۹۳؛ جدید محمدآبادی، ۱۳۹۴؛ داوری و همکاران، ۱۳۹۷) به آن‌ها اشاره نموده‌اند. این جنبه‌ها به صورت کلی می‌توانند شامل موارد زیر باشند:

۱. تنوع شخصیت‌ها و نقش‌ها (افراد و اشخاص مطرح شده در کتاب به‌عنوان نماینده‌ای از اقشار یا طبقات مختلف اجتماعی، قومیت‌ها و جنسیت‌های گوناگون) و توسعه آن‌ها (طرح چالش‌ها یا آسیب‌های اجتماعی احتمالی برای اشخاص مطرح شده)
۲. موضوعات، مضامین و مسائل اجتماعی (چالش‌های اجتماعی مانند ترافیک، آلودگی، فقر، مهاجرت و مانند آن)
۳. تاریخ و فرهنگ ایران
۴. زبان و سبک نوشتاری غیررسمی و/یا محاوره‌ای: زبان محاوره‌ای می‌تواند به بازنمایی واقعی‌تری از جامعه کمک کند.^۱
۵. زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی: نقش خانواده و جامعه (چگونگی به تصویر کشیده شدن خانواده و روابط اجتماعی: آیا روابط خانوادگی و اجتماعی به واقعیت‌های جامعه ایران نزدیک است؟) و نقش نهادهای اجتماعی: اشاره کتاب به نهادهای اجتماعی مانند آموزش، دین و سیاست و چگونگی تأثیر این نهادها بر زندگی افراد جامعه
۶. نقد و تحلیل: نقد اجتماعی (پرداختن به نقد اجتماعی و مشکلات جامعه) و تأثیرات

---

۱. با توجه به ماهیت کتاب‌های مورد بررسی (آموزش زبان خارجی) و لزوم استفاده از زبان کنترل شده و رسمی در آن‌ها جهت آموزش مؤثر، در این مطالعه موضوعیت ندارد.

تاریخی (تأثیر تاریخ و تحولات اجتماعی بر محتوا و مصادیق روایت منعکس شده)

تحلیل داده‌ها

در پژوهش حاضر، داده‌ها شامل متون و تصاویر کتاب‌های درسی زبان انگلیسی مقطع متوسطه بوده و هدف، شناسایی بازنمایی عناصر فرهنگی و هویتی ملی در این کتاب‌ها بود. جهت تحلیل کیفی محتوای کتب و با توجه به استانداردهای این حوزه (مانند ابوالمعالی الحسینی، ۱۳۹۲)، فرآیند کدگذاری در قالب دو مرحله انجام شد. در مرحله ابتدایی که کدگذاری باز (Open Coding) است، داده‌های تحقیق به صورت دقیق بررسی و هر مفهوم یا ایده مهم به صورت کد اولیه استخراج و نام‌گذاری گردید. سپس باهدف یافتن الگوها و ارتباط میان مفاهیم بین کدهای باز مشخص شده، کدگذاری محوری (Axial Coding) انجام و ارتباط معنایی برقرار شده و نتیجه مستخرج در قالب زیرمقوله‌ها (مقوله‌های فرعی) سازمان‌دهی گردیدند.

یافته‌ها

نتایج ارزیابی انجام گرفته در این پژوهش، مجموعاً نشان می‌دهد عمده مطالب کتب درسی زبان مقطع متوسطه متمرکز بر مقولات ۱. هویت ملی، ۲. آموزش رسمی، ۳. تعاملات اجتماعی، ۴. هویت مذهبی، ۵. سبک زندگی، ۶. علم و فناوری، ۷. طبیعت، ۸. مشاغل، ۹. خدمات عمومی، ۱۰. جغرافیا، ۱۱. مفاخر و ۱۲. گردشگری بوده و واقعیت‌های عینی «جامعه ایران» (با تکثر، تنوع و چندگانگی فرهنگی و اجتماعی‌اش) در آن‌ها به ندرت بازنمایی شده است که جزئیات تفصیلی آن در جداولی که در ادامه می‌آیند نمایش داده شده است.

جدول ۱ (پائین) جزئیات و فراوانی موضوعات اصلی دروس کتاب‌های درسی زبان انگلیسی مقاطع متوسطه اول و دوم را نشان می‌دهد.

جدول ۱. موضوعات مطرح شده در دروس کتاب‌های زبان انگلیسی مقطع متوسطه^۱

نام کتاب	عناوین دروس (عبارات معنایی)	موضوعات دروس (کدهای اولیه)	فراوانی
Prospect 1	Welcome-My Name-My Classmates-My Age-My Family-My Appearance-My House-My Address-My Favorite Food	۱. معرفی خود، ۲. معرفی دیگران، ۳. صحبت درباره سن و تاریخ، ۴. صحبت درباره خانواده، ۵. صحبت درباره ظاهر، ۶. صحبت درباره مکان و فعالیت افراد، ۷. صحبت درباره نشانی و شماره تلفن، ۸. صحبت درباره غذاهای موردعلاقه	۸
Prospect 2	My Nationality-My Week-My Abilities-My Health-My City-My Village-My Hobbies	۱. ملیت، ۲. فعالیت‌های روزانه، ۳. مهارت‌ها و توانایی‌ها، ۴. مشکلات مربوط به سلامت و درمان آن‌ها، ۵. اماکن (شهرها و ...)، ۶. اماکن (روستاها، آب‌وهوا، ...)، ۷. سرگرمی‌ها و اوقات فراغت	۷
Prospect 3	Personality-Travel-Festivals And Ceremonies-Services-Media-Health And Injuries	۱. شخصیت، ۲. سفر، ۳. جشن‌ها و مراسم، ۴. خدمات (اجتماعی)، ۵. رسانه، ۶. سلامت و درمان	۶
Vision 1	Saving Nature-Wonders Of Creation-The Value Of Knowledge-Travelling The World	۱. طبیعت و حیات وحش، ۲. عجایب خلقت (کهنکشان، بدن انسان و ...)، ۳. علم؛ دانش و فناوری، ۴. سفر در جهان	۴
Vision 2	Understanding People-A Healthy Lifestyle-Art And Culture	۱. زبان (الفبا و نشانه‌ها)، ۲. سبک زندگی سالم (تغذیه، ورزش و عادات زندگی سالم)، ۳. هنر و فرهنگ	۳
Vision 3	Sense of Appreciation-Look It Up-Renewable Energy	۱. حس قدردانی، مهارت‌های یادگیری زبان (استفاده از فرهنگ لغت، یادداشت‌برداری و ...)، ۳. انرژی‌های تجدیدپذیر	۳
مجموع			۳۱

پس از شناسایی موضوعات اصلی ۳۱ درس مجموعه کتاب‌های یادشده، محتوای

۱. در خصوص این بخش از مطالعه، صرفاً کدگذاری اولیه انجام شد که با توجه به ماهیت عنوان (موضوع)، خود عملاً بیانگر مقولات اصلی پژوهش (مضامین اصلی دروس) است.

بخش‌های موضوع-محور (تصاویر، مکالمه‌ها و متون درک مطلب) این دروس به دقت بررسی، مجموع مقوله‌های بازنمایی شده در آن‌ها استخراج و پس از اشباع داده‌ای، در قالب مقوله‌های فرعی و سپس با بررسی ارتباط معنایی میان آن‌ها در قالب مقوله‌های اصلی دسته‌بندی گردید. جداول ۲ تا ۷ در زیر، نتایج این بررسی را به ترتیب از کتاب Prospect 1 (پایه هفتم متوسطه) تا کتاب Vision 3 (پایه دوازدهم متوسطه) نشان می‌دهد.^۱

جدول ۲. مقوله‌های استخراج شده از کتاب Prospect 1 (پایه هفتم متوسطه)

فرآوانی ^۲	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق
۲۲	آموزش رسمی-مشاغل-سبک زندگی	کالبد فیزیکی و فضاهای آموزشی مدارس ایران، تنوع مشاغل خدماتی و درمانی، معماری خانگی و تنوع سفره و خوراک بومی	درس ۱: کلاس درسی پسرانه در ایران (ص ۶)- کلاس درسی دخترانه در ایران (ص ۸) / درس ۲: فضای باز مدرسه‌ای پسرانه در ایران (ص ۱۰) - فضای کتابخانه مدرسه دخترانه (ص ۱۲) / درس ۳: کلاس مدرسه دخترانه (ص ۱۶) - حیاط مدرسه پسرانه (ص ۱۸) / درس ۴: کلاس مدرسه دخترانه (ص ۲۲) - کلاس درسی در ایران (ص ۲۳) - دندانپزشکی در ایران (ص ۲۳) - پرستار خانم ایرانی در بیمارستان (ص ۲۳) - خلبانی کنار هواپیمای ایران‌ایر (ص ۲۳) - لوازم‌التحریرفروشی در ایران (ص ۲۳) - دفتر مدرسه (ص ۲۴) / درس ۵: فضای داخلی مدرسه (ص ۲۸) - کلاس درس دخترانه (ص ۳۰) /

۱. توضیح: از آنجا که کتاب‌های English 1 (پایه دهم شاخه فنی و حرفه‌ای) و English 2 (پایه یازدهم شاخه فنی و حرفه‌ای) مانند کتاب Vision 1 هستند (اولی فقط شامل دروس ۱ و ۲ و دومی فقط دروس ۳ و ۴ آن کتاب می‌باشند)، مصادیق قابل استخراج از آن‌ها عیناً^۱ مانند مصادیق استخراج شده (و فرآوانی و مقوله‌های قابل استخراج از آن‌ها) از کتاب Vision 1 بود. لذا، با توجه به اهداف مطالعه، از محاسبه در مصادیق و مقوله‌ها کنار گذاشته شدند.

۲. در تعیین موارد، بر اساس مصادیق منطبق بر تعریف عملیاتی که از پیش ارائه شده و با ارزیابی محتوایی عمل شده است.

فرآوانی ^۲	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	
			درس ۶: آشپزخانه (ص ۳۲) - کلاس مدرسه دخترانه (ص ۳۴) / درس ۷: کوچه (ص ۳۸) - دفتر اداری (ص ۴۰) / درس ۸: فضای داخلی خانه (ص ۴۲) - تصویر ۱۰ غذای عمدتاً ایرانی (مانند خرما، کباب کوبیده، مرغ شکم‌پر و برنج زعفرانی) (ص ۴۳) - کلاس درس پسرانه (ص ۴۴)	
۱۶	تعاملات اجتماعی	آداب معرفی و معاشرت در محیط مدرسه، مناسبات عاطفی و تکالیف خانوادگی، پوشش و شعائر اسلامی و تعاملات روزمره اداری و اجتماعی	درس ۱: مکالمه ساده (معرفی) معلم و دانش‌آموز در کلاس درسی پسرانه در ایران (ص ۶) - مکالمه ساده (معرفی) معلم و دانش‌آموزان در کلاس درسی دخترانه در ایران (ص ۸) / درس ۲: مکالمه ساده میان دانش‌آموزان پسر ایرانی (ص ۱۰) - مکالمه دانش‌آموز دختر و کتابدار مدرسه (ص ۱۲) - درس ۳: مکالمه ساده دانش‌آموز دختر ایرانی و معلمش درباره تاریخ تولد (ص ۱۶) - مکالمه دو دانش‌آموز پسر درباره سن خود (ص ۱۸) / درس ۴: مکالمه دو دانش‌آموز دختر درباره خانواده‌شان (ص ۲۲) - مکالمه منشی مدرسه و دانش‌آموز درباره خانواده دانش‌آموز (ص ۲۴) / درس ۵: مکالمه دانش‌آموز پسر و پدرش درباره معلم (ص ۲۸) - مکالمه دو دانش‌آموز دختر با معلم خود درباره چادر و دستکش (ص ۲۸) / درس ۶: مکالمه پسر و مادر درباره کارهای خانه (ص ۳۲) - مکالمه دانش‌آموزان دختر و معلم درباره کار (ص ۳۴) / درس ۷: مکالمه دو پسر درباره قرار گذاشتن و نشانی و تلفن (ص ۳۸) - مکالمه میان مراجع مرد و منشی (ص ۴۰) / درس ۸: مکالمه میان دو دانش‌آموز دختر در خانه (ص ۴۲) - مکالمه	مصادیق موجود در مکالمات دروس

مصادیق	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی	فراوانی ^۲
معلم و دانش‌آموزان پسر در کلاس (ص ۴۴)			
مصادیق موجود در متون درک مطلب	---	---	۰
مجموع مصادیق استخراج شده			۳۸

جدول ۳. مقوله‌های استخراج شده از کتاب Prospect 2 (پایه هشتم متوسطه)

مصادیق	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی	فراوانی
درس ۱: راهروی مدرسه پسرانه (ص ۱۲) - نقشه سیاسی ایران و ۶ کشور دیگر (ص ۱۴) و (۱۵) / درس ۲: کلاس مدرسه دخترانه (ص ۱۸) - تصویر تقویم ماه آبان (هجری شمسی) (ص ۲۰) - کتابخانه‌ای در ایران (ص ۲۳) / درس ۳: کلاس دخترانه (ص ۲۶) - هشت تصویر درباره فعالیت‌های روزمره که دو مورد آن مربوط به ایران است: مجله رشد و فوتبال پسران (ص ۲۸) - مسابقه دوچرخه سواری پسران در ایران (ص ۳۳) / درس ۴: کلاس درس پسرانه (ص ۳۴) - ۸ تصویر مربوط به بیماری‌ها (همگی اشخاص خارجی) (ص ۳۵) - هرم غذایی (خارجی) (ص ۳۸) - سه دانشمند ایرانی (بوعلی سینا، پروفیسور مجید سمیعی و دکتر محمد قریب) و یک خارجی (لوئی پاستور) (ص ۳۹) / درس ۵: ۳ مکان گردشگری اصفهان (ص ۴۲) - هشت تصویر مربوط به گردشگری، حمل‌ونقل، تغذیه، ورزش و باغ‌وحش	نمادهای سرزمینی و حاکمیتی ایران، مفاخر و مشاهیر علمی، اماکن تاریخی، مذهبی و گردشگری، فعالیت‌های ورزشی و رسانه‌های مکتوب بومی	هویت ملی - هویت مذهبی	۱۹

فراوانی	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	
			<p>(شاهچراغ، سی‌وسه‌پل، موزه‌ای در ایران، رستوران ایرانی، فرودگاهی در ایران و مجموعه ورزشی آزادی و ۲ مورد خارجی) (ص ۴۴) / درس ۶: چهار تصویر: دو تصویر از روستا در ایران، گل آفتابگردان و آب‌وهوا به انگلیسی (ص ۴۸) - هشت تصویر: ۵ تصویر طبیعت ایران و خارج از ایران و ۳ تصویر شامل گاوها، گاوآهن و تراکتور (ص ۵۰) / درس ۷: کلاس دخترانه (ص ۵۴) - هشت تصویر درباره سرگرمی‌ها (چهار تصویر ایرانی) (ص ۵۶)</p>	
۱۲	آموزش رسمی - سبک زندگی	<p>مهارت‌های زبانی و تحصیلی در مدرسه، خودمراقبتی و فرهنگ سلامت، تجربه‌های سفر و بوم‌گردی و توصیف توانمندی‌های فردی و اجتماعی</p>	<p>درس ۱: مکالمه ساده معلم و دانش‌آموزان (ص ۱۲) / درس ۲: مکالمه معلم و دانش‌آموز دختر درباره فعالیت‌های روزانه دختر (ص ۱۸) / درس ۳: مکالمه دو دانش‌آموز دختر درباره مهارت‌های خود (ص ۲۶) - مکالمه دانش‌آموز و معلم درباره تلفظ و املاي کلمات (ص ۲۹) / درس ۴: مکالمه معلم و دانش‌آموز پسر درباره سلامتی وی (ص ۳۴) - مکالمه دانش‌آموز و معلم درباره تلفظ و املاي کلمات (ص ۳۶) / درس ۵: مکالمه یک گردشگر خارجی و دوست ایرانی‌اش درباره اماکن گردشگری اصفهان (ص ۴۲) - مکالمه معلم و دانش‌آموز درباره جهات جغرافیایی (ص ۴۵) / درس ۶: مکالمه دو پسر (دوست) درباره روستای یکی از آن‌ها (ص ۴۸) - مکالمه دانش‌آموز و معلم درباره تلفظ کلمات (ص ۵۱) / درس ۷: مکالمه معلم و دانش‌آموزان</p>	<p>مصادیق موجود در مکالمات دروس</p>

مقاله‌های اصلی	مقاله‌های فرعی	مصادیق	فراوانی
		دختر درباره سرگرمی‌هایشان (ص ۵۴) - مکالمه معلم و دانش‌آموز درباره تلفظ و املاء (ص ۵۷)	
---	---	---	۰
مجموع مصادیق استخراج شده			۳۱

جدول ۴. مقاله‌های استخراج شده از کتاب **Prospect 3** (پایه نهم متوسطه)

مقاله‌های اصلی	مقاله‌های فرعی	مصادیق	فراوانی
خدمات عمومی - هويت ملي	نهادهای خدماتی، امدادی و ایمنی شهری، آیین‌ها و مناسبت‌های ملی و مذهبی، رویدادهای هنری- رسانه‌ای و زیرساخت‌های رفاهی و ارتباطی	درس ۱: آتش‌نشانی در خارج از ایران (ص ۱۵) - دو دانش‌آموز پسر در حیاط مدرسه (ص ۱۶) - ده تصویر و تصویرسازی درباره «شخصیت» (تماماً خارجی) (صص ۱۸ و ۱۹) - معلم و دانش‌آموز دختر در کلاس (ص ۲۰) - تصویر یک پسر (ص ۲۳) - دو دانش‌آموز دختر در کلاس (ص ۲۴) - نقشه ایران (ص ۲۵) - دانش‌آموز دختر و معلم (ص ۲۷) / درس ۲: آژانس مسافرت (ص ۳۰) - ده تصویر عمدتاً خارجی درباره سفر (صص ۳۲ و ۳۳) - تصویرسازی کامپیوتر (ص ۳۴) - تصویرسازی خودرو و راننده (ص ۳۶) - میز پذیرش هتل سنتی ایران (ص ۳۸) - مسافر خارجی (ص ۳۹) - دو دانش‌آموز پسر در کلاس (ص ۴۱) / درس ۳: دانش‌آموزان و پرچم ایران و سفره هفت‌سین (ص ۴۹) - دو دانش‌آموز دختر در حیاط مدرسه (ص ۵۰) - ده عکس و تصویرسازی درباره خانه، آشپزی، آموزش، ۲۲ بهمن، شب	مصادیق موجود در تصاویر دروس
۴۸			

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	فراوانی
		<p>یلدا، آئین‌های سنتی و طبیعت که اغلب (۹ مورد) آنان مربوط به ایران است (صص ۵۲ و ۵۳) - دو پسر دانش‌آموز (ص ۵۴) - سفره شب یلدا (ص ۵۷) - دیوار چین (ص ۵۹) - دو دانش‌آموز دختر (ص ۶۱) / درس ۴: نیروهای هلال‌احمر - یک پاکبان (ص ۶۴) - هشت عکس و دو تصویرسازی درباره خدمات (امدادی) - حمل و نقل - بانکی (... شامل شش تصویر ایرانی از عابربانک، اتوبوس حمل و نقل عمومی، تاکسی درون‌شهری، بانک و باجه بلیت الکترونیک (صص ۶۶ و ۶۷) - تیم آتش‌نشانی (ص ۷۱) - یک نان‌وای ایرانی (ص ۷۲) - ماشین و افسر پلیس (ص ۷۳) - دو دانش‌آموز پسر (ص ۷۵) - پنج تصویر و یک تصویرسازی درباره خدمات که سه تایش ایرانی (و تکراری!) است (ص ۷۸) / درس ۵: اختتامیه جشنواره فیلم فجر (ص ۸۲) - هشت تصویرسازی خارجی و دو عکس ایرانی درباره رسانه (صص ۸۳ و ۸۴) - دو دانش‌آموز پسر (ص ۸۶) - تصویرسازی دو پسر جلوی کامپیوتر (ص ۹۰) - سینما فلسطین (ص ۹۱) - دو دانش‌آموز دختر (ص ۹۳) / درس ۶: دو عکس خارجی از آتل و بانداژ (ص ۹۵) - دانش‌آموزان پسر در حال مانور امداد (ص ۹۶) - شش عکس و چهار تصویرسازی درباره سلامت و درمان شامل یک عکس ایرانی (ص ۹۹) - کودک پسر پشت میز غذاخوری (ص ۱۰۳) - تصویرسازی مادر و بچه در حال بازی (ص ۱۰۴) - آتش‌نشانان در حال اطفای حریق و یک آتش‌نشان (ص ۱۰۵) - دو دانش‌آموز پسر کنار تخته‌سیاه (ص ۱۰۷) - شش</p>	

فراوانی	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	
			تصویر خارجی درباره جراحات (ص ۱۱۰)	
۱۱	تعاملات اجتماعی - سبک زندگی	تعاملات عاطفی و شخصیتی، رفتارهای اجتماعی در مناسبت‌های تقویمی، مهارت‌های شغلی و الگوهای گذران اوقات فراغت و تکنولوژی	مکالمه دو دانش‌آموز پسر درباره شخصیت دوستان (ص ۱۶) - مکالمه معلم و دانش‌آموز دختر درباره شخصیت دانش‌آموز دیگری (ص ۲۰) / درس ۲: مکالمه مسافر و کارشناس آژانس مسافرت (ص ۳۰) / درس ۳: مکالمه دو دانش‌آموز دختر درباره نوروز (ص ۵۰) - مکالمه دو پسر دانش‌آموز درباره فصل بهار و روز طبیعت (ص ۵۴) / درس ۴: مکالمه یک گردشگر و یک ایرانی درباره نحوه بست نامه (ص ۶۴) - مکالمه پلیس و کودکی خارجی که گم شده (ص ۶۸) - مکالمه دو پسر درباره شغل موردعلاقه‌شان (ص ۷۱) / درس ۵: مکالمه دو دختر درباره فیلم، اینترنت و ... (ص ۸۲) - مکالمه دو دانش‌آموز پسر درباره تماشای مسابقه فوتبال از تلویزیون (ص ۸۶) / درس ۶: مکالمه میان دو دانش‌آموز پسر درباره سلامت و جراحی (ص ۹۶)	مصادیق موجود در مکالمات دروس
۵	هویت ملی	ویژگی‌های رفتاری و اخلاق فردی، شعائر و مناسک دینی در کشورهای همسایه، همبستگی خانوادگی و مهارت‌های زیست در منزل	درس ۱: پسری درباره خود و شخصیت دوستش می‌گوید (ص ۲۳) / درس ۲: دو گردشگر خارجی در کنار صنایع دستی ایران (ص ۳۷) / درس ۳: عید فطر در ترکیه (ص ۵۷) / درس ۵: یک خانواده ایرانی کنار همدیگر در حال انجام بازی فکری تخته‌ای (نکته حائز اهمیت: وجود پسری معلول روی ویلچر میان اعضای خانواده) (ص ۸۹) / درس ۶: کودکی درباره پخت کلوچه توسط مادرش و سپس جراحی برادر کوچکش صحبت می‌کند. (ص ۱۰۳)	مصادیق موجود در متون درک مطلب
۶۴	مجموع مصادیق استخراج شده			

جدول ۵. مقوله‌های استخراج شده از کتاب Vision 1 (پایه دهم متوسطه)

مصادیق	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی	فراوانی
<p>درس ۱: چهار عکس از بحران‌های طبیعی که دو تایش مربوط به ایران است (ص ۱۶) - چهار تصویر از اطفاء حریق در جنگل، گاوچرانی، تیمار حیوان و جنگل‌زدایی که یکی ایرانی است (ص ۱۷) - هشت تصویرسازی از حیوانات مختلف (ص ۱۸) - تصویر یوزپلنگ (ص ۱۹) - هفت عکس و دو تصویرسازی درباره طبیعت و حیوانات که دو مورد ایرانی است (ص ۲۱) - تصویر یوز ایرانی (ص ۲۲) - پنج عکس از حیوانات ایران (ص ۲۶) - آرامگاه سعدی (ص ۲۷) - جنگل ایرانی (ص ۳۰) - آبشار خارجی (ص ۳۱) - جاده ایرانی (ص ۳۱) - حیوانات مختلف (ص ۳۳) - تصویرسازی گاو (ص ۳۴) - تصویرسازی پارک (ص ۳۴) - تصویرسازی کتاب (ص ۳۵) - تصویرسازی پرچم ایران (ص ۳۵) - دسته پرندگان (ص ۳۷) - سه تصویرسازی (خرس، درخت، کودک و بوعلی سینا) و دو عکس: برج میلاد و کوه دماوند (ص ۳۸) / درس ۲: تصویر کهنکشان (ص ۴۳) - تصویرسازی کهنکشان، تصویرسازی قلب و عکس رود خارجی (ص ۴۴) - تصویرسازی بدن انسان، عکس کاروان شتر، عکس مورچه‌ها و تصویرسازی منظومه شمسی (ص ۴۵) - هفت تصویرسازی درباره</p>	<p>صیانت از میراث طبیعی و حیات وحش ایران، دستاوردهای علوم پایه و نجوم، ابزارهای تکنولوژیک نوین، نمادهای تمدنی و شهری و آیین‌های مذهبی و فراملی</p>	<p>طبیعت-علم و فناوری-هویت ملی-هویت مذهبی</p>	<p>۶۸</p>

فراوانی	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق
			<p>علم (ص ۴۶) - عکس رصدخانه (ص ۴۷) - پنج تصویرسازی درباره سلامت و یک عکس بدن انسان و یک دریاچه در ایران (صص ۴۸ و ۴۹) - تصویرسازی ترکیبات خون (ص ۵۰) - رود نیل و تصویرسازی کره زمین (ص ۵۲) - عکس شیر و بپر (ص ۵۳) - تصویرسازی سیاره مشتری (ص ۵۴) - عکس‌های اتومبیل قدیمی و سه خانه (خارجی) و تصویرسازی احوالپرسی دو فرد (ص ۵۵) - دو صندلی (ص ۵۶) - مستند ایرانی و قدیمی (ص ۵۸) - لباس زنانه (ص ۵۹) - زرشک‌پلو با مرغ (ص ۵۹) - کاخی در ژاپن (ص ۶۱) - تصویرسازی گل و گربه (ص ۶۲) - تصویرسازی درخت و آسمان (ص ۶۳) - تصویرسازی شیر و عکس استخر توپ شهربازی (ص ۶۴) - تصویرسازی سیاره مشتری (ص ۶۴) - تصویرسازی سیارات (ص ۶۷) / درس ۳: تصویرسازی چهار مورد از مفاخر علم و ادب ایران قدیم (ص ۷۰ و ۷۱) - چهار عکس از آزمایشگاه، کتابخانه و پالایشگاه (ص ۷۲) - عکس‌های مختلفی از لامپ، هواپیما، تلفن و دوربین عکاسی (صص ۷۳ و ۷۴) - عکس‌های ساختمانی اداری در خارج، آزمایشگاهی در خارج و شهدای هسته‌ای (ص ۷۵) - مینیاتور ادبی ایرانی (ص ۷۶) - چهار تصویرسازی و چهار</p>

فراوانی	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	
			عکس درباره کودک، رشد، مطالعه، کودکان در آزمایشگاه و علم و فناوری (ص ۷۷) - محیط آزمایشگاه (ص ۸۰) - کلاس دخترانه (ص ۸۴) - دو صندلی (ص ۸۵) - عکس بچه گربه (ص ۸۷) - تصویرسازی تصادف موتور با عابر و کتاب (ص ۸۸) - تصویرسازی لباس زنانه (ص ۹۰) - سه عکس: اتوبوس و دو پسر بچه خارجی (ص ۹۱) - کعبه، نقشه ایران و دانش آموز دختر (ص ۹۲) / درس ۴: اماکن گردشگری ایران و جهان (ص ۹۷) - هشت تصویر: وسایل حمل و نقل برای سفر خارجی، نقشه ایران، پاسپورت، تابلوی برنامه پروازهای فرودگاه و گالری (صص ۹۸ و ۹۹) - ده عکس درباره اماکن گردشگری و زیارتی ایران و جهان (صص ۱۰۰ و ص ۱۰۱) - بادگیری در یزد (ص ۱۰۲) - چهار عکس: فرودگاه، اهرام مصر، بادگیر یزد و کاروان شتر (ص ۱۰۳) - شاهچراغ (ص ۱۰۵) - تصویرسازی مسافرت خارجی (ص ۱۰۷) - تصویرسازی‌های مرتبط با سفر خارجی (ص ۱۱۱) - دوربین عکاسی در طبیعت (ص ۱۱۲) - دو تصویرسازی مربوط به بیماری‌ها (ص ۱۱۳)	
۵	طبیعت-علم و فناوری-گردشگری	تعاملات کلامی پیرامون محیط‌های پژوهشی و علمی، آموزش زبان و برنامه‌ریزی برای سفرهای	درس ۱: مکالمه مرسوم و مسئول موزه حیات وحش (ص ۱۹) / درس ۲: مکالمه پسر و مسئول رصدخانه (ص ۴۷) - رود نیل و کره زمین (ص ۵۲) / درس ۳:	مصادیق موجود در مکالمات دروس

فراوانی	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	
		سیاحتی و آشنایی با جغرافیای جهانی	مکالمه درباره کتابی درباره دانشمندان برجسته ایرانی (ص ۷۶) / درس ۴: مکالمه دو فرد خارجی درباره تصمیم انتخاب مقصد گردشگری و انتخاب ایران (ص ۱۰۲)	
۷	طبیعت-علم و فناوری-مفاخر-گردشگری	آگاهی بخشی پیرامون فیزیولوژی انسانی، تنوع زبانی دنیا، حفاظت از محیط زیست و تبیین فلسفه دانش افزایی، مفاخر ملی و مذهبی و فرهنگ سفر	درس ۱: گونه‌های حیوانی در معرض خطر (ص ۲۲) / درس ۲: خون (ص ۵۰) / درس ۳: دانش (ص ۸۰) - زندگینامه طاهره شریف‌زاده مترجم قرآن (ص ۸۲) - زندگینامه غیاث‌الدین جمشید کاشانی، دانشمند ایرانی (ص ۸۵) / درس ۴: گردشگری در ایران و جهان (ص ۱۰۵) - راهنمای کارهای لازم قبل از سفر به خارج (ص ۱۰۷)	مصادیق موجود در متون درک مطلب
۸۰	مجموع مصادیق استخراج شده			

جدول ۶. مقوله‌های استخراج شده از کتاب Vision 2 (پایه یازدهم متوسطه)

فراوانی	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	
۵۸	جغرافیا-علم و فناوری- هویت ملی- هویت مذهبی	الگوهای تغذیه و سلامت جسمانی، مدیریت منابع انرژی و چالش‌های زیست‌محیطی، مشاغل امدادی، فرهنگ نگارش و نمادهای مقاومت و ارزش‌های خانوادگی	درس ۱: چهار تصویرسازی درباره زبان، نشانه‌ها و علائم (ص ۱۶) - نقشه آسیا (ص ۱۷) - پنج تصویرسازی درباره علائم راهنما (ص ۱۸) - دو بزرگ‌سال در حال مکالمه در یک اتاق (ص ۱۹) - تصویرسازی کتاب (ص ۲۰) - چهار عکس و هفت تصویرسازی درباره نقشه ایران و جهان، فضا، مطالعه، علم و فناوری و برنج ایرانی (ص ۲۲) - تصویرسازی درباره ارتباطات انسانی (ص ۲۳) - چهار تصویرسازی درباره علم و ورزش (ص ۲۷) - تصویرسازی درباره	مصادیق موجود در تصاویر دروس

فراوانی	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	
			<p>زبان‌ها و عکس سوپرمارکت ایرانی (ص ۲۸)</p> <p>– هشت عکس از غذاهای مختلف (ص ۳۰)</p> <p>– عکس مدادهای رنگی (ص ۳۱) – عکس</p> <p>چند شمع تولد در فروشگاه (ص ۳۴) –</p> <p>تصویرسازی کتاب و عکس بلیت جشنواره</p> <p>فیلم فجر (ص ۳۵) – تصویرسازی کودکی</p> <p>در خواب، پنگوئن، درخت و معلم زبان</p> <p>(صص ۳۷ و ۳۸) – عکسی کلاژشده مرکب</p> <p>از طبیعت دریاچه‌ای در ایران و خارج (ص</p> <p>۴۰) – عکس بازدید دانش‌آموزان دختر از</p> <p>موزه (ص ۴۱) – سه عکس: دانش‌آموزان</p> <p>پسر در حال نوشیدن شیر در صف مدرسه،</p> <p>آزمایشگاه زبان و پزشکی خارجی در حال</p> <p>گرفتن فشار بیمار (ص ۴۲) – عکس خارجی</p> <p>دو چرخه سواری کوهستان (ص ۴۸) / درس</p> <p>۲: چهار عکس درباره پوشش، مدرسه، تغذیه</p> <p>و کار با رایانه (ص ۵۰) – پنج عکس درباره</p> <p>دوستی، ورزش و کار با رایانه (ص ۵۱) –</p> <p>هرم غذایی (ص ۵۲) – پسر خارجی در حال</p> <p>پرخوری (ص ۵۳) – مجسمه میدان دربند</p> <p>(ص ۵۴) – ۹ عکس درباره تغذیه سالم و</p> <p>حفظ سلامت (صص ۵۵ و ۵۶) – کوهنورد</p> <p>خارجی (ص ۵۸) – میوه‌ها و سبزی‌ها (ص</p> <p>۶۱) – میوه‌ها (ص ۶۲) – استفاده از موبایل و</p> <p>دانشمندان (ص ۶۴) – آتش‌نشان در حال</p> <p>اطفای حریق (ص ۶۶) – تصویرسازی</p> <p>فضانوردان در سیاره مریخ (ص ۶۹) – تیم</p> <p>ملی والیبال ایران و کلاس دخترانه (ص ۷۰)</p> <p>– دو علامت راهنما (ص ۷۱) –</p>	

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	فراوانی
		<p>دوچرخه‌سوار در طبیعت (ص ۷۲) - سه علامت راهنما (ص ۷۳) - مردی در حال ماهیگیری (ص ۷۵) - دختر خارجی محجبه در کلاس (ص ۷۶) - توپ‌های ورزشی (ص ۷۷) / درس ۹:۳ عکس از فرهنگ و هنر ایران (صص ۸۲ و ۸۳) - قالی‌های سنتی ایران (ص ۸۴) - پنج عکس از صنایع دستی و نقشه ایران (صص ۸۵-۸۷) - شش عکس از قالیبافی، شمش طلا، اثرانگشت و سه حیوان (ص ۸۸) - عکسی از نخ‌ریسی عشایر ایران (ص ۸۹) - عکسی از زنی در حال قالیبافی (ص ۹۰) - شش عکس و تصویرسازی متفرقه از کودکان، غذا و سرگرمی‌ها (ص ۹۳) - پالت رنگ و قلم‌موی نقاشی (ص ۹۴) - سفالگری (ص ۹۶) - بازار سنتی ایران (ص ۹۶) - دانش‌آموزان دختر (ص ۹۷) - ظروف سفالی (ص ۹۹) - گالری هنری و دانش‌آموزان پسر در کلاس (ص ۱۰۰) - پسر خارجی در کلاس (ص ۱۰۲) - جعبه گل (ص ۱۰۳) - دختری در حال قلم‌زنی (ص ۱۰۴) - قلم‌موهای نقاشی (ص ۱۰۵)</p>	
آموزش رسمی - تعاملات اجتماعی - هویت ملی	<p>یادگیری مهارت‌های خودآموز زبانی، تعامل با ارکان آموزشی و گفتگو پیرامون کاربرد فناوری‌های نوین و انرژی‌های پاک در زندگی</p>	<p>درس ۱: مکالمه دو بزرگ‌سال درباره زبان‌آموزی (صص ۱۹ و ۲۰) / درس ۲: مکالمه دو پسر درباره اوقات فراغت خود (صص ۵۳ و ۵۴) / درس ۳: مکالمه توریست خارجی و فروشنده صنایع دستی (ص ۸۵)</p>	<p>مصادیق موجود در مکالمات دروس</p>
علم و	تاریخ ابداعات علمی،	درس ۱: زبان‌ها در دنیا (ص ۲۵) - زبان‌های	۶

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	موجود در	فراوانی
فناوری - سبک زندگی - مشاغل - هویت ملی	مفاخر لغت‌نویسی ایران، دانش زیست‌شناسی و علوم طبیعی، ارتقای فرهنگ سلامت و آموزش روش‌های مطالعه و نگارش	در معرض خطر و لغات برای اشاره به غذاها (ص ۲۸) / درس ۲: سبک زندگی سالم (صص ۵۸ و ۵۹) - اثرات مثبت و منفی فناوری بر سبک زندگی و پیشرفت علم و دانش (ص ۶۴) - زندگینامه یک آتش‌نشان (ص ۶۶) - هنر، فرهنگ و جامعه (صص ۹۰ و ۹۱)	متون درک مطلب	۶۷
مجموع مضامین استخراج شده				

جدول ۷. مقوله‌های استخراج شده از کتاب Vision 3 (پایه دوازدهم متوسطه)

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	موجود در	فراوانی
هویت ملی - هویت مذهبی - علم و فناوری	تکریم جایگاه سالمندان و مفاخر پزشکی، هنرهای سنتی و صنایع دستی، بومی، مفاخر علمی، ادبی و شهدای شاخص ملی و هنرهای تجسمی ایران	درس ۱: کمک به سالمندان (ص ۱۴) - هشت عکس درباره کمک به هم‌نوع (صص ۱۶ و ۱۷) - پرتره دکتر محمد قریب و عکس مرکز طبی کودکان (صص ۱۹ و ۲۰) - هفت عکس متفرقه (صص ۲۱ و ۲۲) - آرامگاه حافظ (ص ۲۹) - مردی تبادار (ص ۳۲) - دو زن خارجی محجبه (ص ۳۳) - هشت تصویرسازی درباره فعالیت‌های روزانه (صص ۳۴ تا ۳۶) / درس ۲: چهار عکس و چهار تصویرسازی درباره فرهنگ لغت (صص ۴۴ و ۴۵) - کلاس پسرانه خارجی (صص ۴۷ و ۴۸) - پنج عکس متفرقه (صص ۴۹ و ۵۰) - فرهنگ لغت (ص ۵۱) / درس ۳: چهار عکس از نیروگاه، پالایشگاه، آلودگی تهران و آلودگی طبیعت (ص ۷۲) - چهار عکس خارجی از انرژی‌های تجدیدپذیر (ص ۷۳) - هفت تصویرسازی از انرژی‌های تجدیدپذیر در خانه (ص ۷۴) - نیروگاه بادی (ص ۷۵) - بادگیر یزد (ص ۷۶) - نیروگاه بادی و باتری‌های خورشیدی (ص ۸۰) - دپوی	مصادیق موجود در تصاویر دروس	۳۳

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	مصادیق	فراوانی
		زباله‌ها (ص ۸۶) - رستوران و موزه دفاع مقدس (ص ۹۰) - تصویرسازی منظومه شمسی (ص ۹۳) - تصویرسازی طبیعت (ص ۹۴) - نوشتن (ص ۹۵) - چهار عکس درباره ورزش و سلامتی (ص ۹۶) - نقشه ایران (ص ۹۷)	
تعاملات اجتماعی - آموزش رسمی - علم و فناوری	تعاملات انسانی در مراکز درمانی و مراقبتی و مرادفات اقتصادی و تجاری در بازار هنر، سوغات و صنایع دستی اصیل ایرانی	درس ۱: صحبت سارا با پرستار مرکز طبی کودکان (صص ۱۹ و ۲۰) / درس ۲: مکالمه پسری با معلم زبانش درباره انتخاب فرهنگ لغت مناسب (ص ۴۷) - نحوه استفاده از فرهنگ لغت (صص ۵۲ و ۵۳) / درس ۳: مکالمه پسری با پدرش درباره نیروگاه بادی (صص ۷۵ و ۷۶) - سه عکس و پنج تصویربازی درباره انرژی‌های مختلف (صص ۷۷ و ۷۸)	۵
طبیعت - علم و فناوری	تبیین نظام ارزشی خانواده، پاسداشت تاریخ ادبیات و مشاهیر علمی معاصر و تحلیل تأثیر متقابل هنر و ساختارهای اجتماعی ایران	درس ۱: احترام به پدر و مادر (ص ۲۴) - زندگی‌نامه حافظ (ص ۲۹) - اختراعات بشر (ص ۳۰) / درس ۲: انواع کوسه (ص ۵۴) - خانواده واژگانی (ص ۳۵) - اولین فرهنگ لغت فارسی (ص ۳۷) - معرفی پارساگراف (ص ۶۳) - اقیانوس‌ها و دریاچه‌ها (ص ۶۴) - مورچه‌ها، ستارگان، فرهنگ لغت آنلاین و سمعک (صص ۶۶ و ۶۷) / درس ۳: انرژی‌ها (صص ۸۰ و ۸۱) - یادداشت‌برداری (ص ۸۱) - تولید انرژی از زباله‌ها (ص ۸۶)	۱۲
۵۰	مجموع مصادیق استخراج شده		

بر اساس داده‌های جداول ۲ تا ۷ (در بالا)، از شش جلد کتاب زبان انگلیسی بررسی شده مقطع متوسطه، مجموعاً ۳۳۰ کد اولیه/مصدق استخراج گردید که از این میان کتاب Vision 1 با ۸۰، کتاب Vision 2 با ۶۷ و کتاب Prospect 3 با ۶۴ مصداق دارای بیشترین

مصادق بودند. همچنین، در مجموع دروس ارزیابی شده، ۲۴۸ محتوای تصویری شناسایی شد که جلدهای اول و دوم کتاب‌های مجموعه Vision (مربوط به پایه‌های دهم و یازدهم) به ترتیب با ۶۸ و ۵۸ محتوای تصویری (عکس، تصویرسازی، ...) حائز بیشترین تعداد بازنمایی بصری بودند. مجموع مکالمات شناسایی شده در این کتاب‌ها نیز ۵۲ مورد بود که سهم مجموعه کتاب‌های Prospect به تنهایی در این میان ۷۵٪ (۳۹ مورد) بود. ضمناً، بر اساس بررسی انجام گرفته، ۳۰ متن درک مطلب نیز در کتاب‌ها وجود داشت که بیشترین فراوانی مربوط به آخرین جلد (Vision 3) (درحالی‌که دو کتاب اول مجموعه یعنی Prospect های ۱ و ۲ فاقد متن درک مطلب بودند).

پس از استخراج مضامین محتوای متنی و تصویری کتاب‌ها، این مقوله‌ها بنا به ماهیت، ارجاع و معنای آشکاری که به مخاطب انتقال می‌دادند، با توجه به هم‌پوشانی‌ها بررسی و سپس طی فرآیند کدگذاری باز، مقوله‌بندی فرعی و با بررسی مجدد، طی فرآیند کدگذاری محوری، مقوله‌بندی اصلی شدند (در این زمینه دو پژوهشگر به صورت مستقل به بررسی ارجاعات موضوعی محتواها پرداخته و سپس نتایج خود را به اشتراک گذاشته و جهت یکدست‌سازی مقوله‌ها، آن‌ها را با اجماع جمع‌بندی نمودند). در پایان این مرحله، دوازده مقوله اصلی (۱. هویت ملی، ۲. آموزش رسمی، ۳. تعاملات اجتماعی، ۴. هویت مذهبی، ۵. سبک زندگی، ۶. علم و فناوری، ۷. طبیعت، ۸. مشاغل، ۹. خدمات عمومی، ۱۰. جغرافیا، ۱۱. مفاخر و ۱۲. گردشگری) شناسایی گردید که علاوه بر ستون مربوطه در جداول ۲ تا ۷، از نظر توزیع و فراوانی در مجموعه کتاب‌ها در جدول شماره ۸ (پائین) آمده‌اند.

جدول ۸. توزیع مقوله‌های اصلی شناسایی شده، در مجموعه کتاب‌های زبان انگلیسی پایه‌های هفتم

تا دوازدهم

فراوانی	Vision 3	Vision 2	Vision 1	Prospect 3	Prospect 2	Prospect 1	نام کتاب / مقوله اصلی
۵	*	*	*	*	*		۱. هویت ملی
۴	*	*			*	*	۲. آموزش رسمی

فرآوانی	Vision 3	Vision 2	Vision 1	Prospect 3	Prospect 2	Prospect 1	نام کتاب / مقوله اصلی
۴	*	*		*		*	۳. تعاملات اجتماعی
۴	*	*	*		*		۴. هویت مذهبی
۳		*			*	*	۵. سبک زندگی
۳	*	*	*				۶. علم و فناوری
۲	*		*				۷. طبیعت
۲		*				*	۸. مشاغل
۱				*			۹. خدمات عمومی
۱		*					۱۰. جغرافیا
۱			*				۱۱. مفاخر
۱			*				۱۲. گردشگری

بحث

نتایج بررسی محتوا، موضوعات و مقوله‌های بازنمایی شده در قالب تصاویر و متون دروس شش جلد کتاب رسمی آموزش زبان انگلیسی مقطع متوسطه کشور که در شاخه‌های نظری، فنی و حرفه‌ای و کار و دانش تدریس می‌شوند به‌طور کلی حاکی از غیبت بازنمایی مضامین رایج «اجتماعی» در این کتاب‌ها و بسنده کردن این منابع درسی به شمول طیفی کلی و محدود از موضوعات مرتبط (مانند مدرسه و آموزش رسمی و آن‌هم در قالب‌های عمدتاً تکراری و کلیشه‌ای (تصاویر و متون بیانگر «آموزش رسمی» با تأکید حداکثری بر محیط داخلی کلاس هنگام تدریس معلم) است. بررسی محتوای دروس هدف نشان می‌دهد سه حوزه موضوعی عام الف: هویت ملی و مذهبی، ب: علم، دانش و فناوری و ج: طبیعت، جغرافیا و گردشگری مورد توجه جدی سیاست‌گذاران آموزشی و نویسندگان/تدوینگران منابع مورد اشاره بوده است. نتایج فوق به‌نوعی هم‌راستا با یافته‌های رضایی و سجودی (۱۳۹۷)، کرم‌اللهی و ملک‌خانی (۱۳۹۵) و فروتن (۱۳۹۰) مبنی بر وجود نگاهی همگن ساز و تثبیت‌کننده در محتوای کتاب‌های درسی زبان انگلیسی

به‌طور کلی و نتایج گزارش شده توسط حسینی احمدآبادی و آزاد (۱۴۰۲)، علیمددی و همکاران (۱۴۰۱) و مذهب و همکاران (۲۰۲۵) در ارتباط با ساختار و مضامین کتاب‌های زبان انگلیسی مقطع متوسطه در ایران بود. نتایج مطالعه حاضر در زمینه بازنمایی هویت و فرهنگ ملی در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی در مقطع متوسطه نیز مؤید یافته‌های داوری و همکاران (۱۳۹۷) و مهاجر نیشابوری (۱۴۰۳) ارزیابی می‌شود.

در مطالعه‌ی عوامل موفقیت در زبان‌آموزی و آموزش زبان، یکی از موضوعات مهم و مورد توجه، نحوه‌ی بازنمایی جامعه‌ای است که کتاب‌های آموزشی در آن تولید، منتشر و استفاده می‌شود. در این راستا، غیاب بازنمایی جامعه ایران (آن‌گونه که هست) در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی به معنای نبود یا کمبود شدید نمادها، ارزش‌ها، هنجارها و ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و تاریخی ایران در محتوای این کتاب‌هاست. مرتبط بودن محتوای درسی با دنیای واقعی از اصول تهیه و تدوین منابع درسی بوده (صفرنواده و همکاران، ۱۳۸۹) و غیبت جامعه ایران در کتاب‌های آموزش زبان می‌تواند به معنای نبود اعتنا یا کم‌توجهی نسبت به انعکاس ویژگی‌ها و واقعیت‌های عینی فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و زبان‌شناختی جامعه‌ی متکبر و متنوع ایران در محتوای منابع آموزشی تفسیر شود. این مسئله می‌تواند در قالب حذف نمادهای فرهنگی، نبود تصاویر، کمبود متون مرتبط، یا نادیده گرفتن ارزش‌ها و هنجارهای بومی (یا ترکیبی از آن‌ها) ظاهر شده و تأثیرات قابل توجهی بر تکمیل فرآیند آموزش، هویت‌سازی فرهنگی و ارتباط دانش‌آموزان با جامعه‌ی خود داشته باشد.

ساختار

گرچه سیر تدریجی کاهش میزان محتوای بازنمایی شده در قالب مکالمات ساده و برعکس، افزایش این میزان در شکل متون درک مطلب از جلد اول تا ششم منابع درسی مورد بررسی نشان دهنده توجه نویسندگان به انطباق سطح فراگیران با میزان دشواری محتوای آموزشی زبان خارجی (دانش واژگانی و دستوری و افزایش تدریجی بار شناختی)

است، شاید نخستین مسئله‌ای که ذهن هر ناظر کنجکاوی را جلب کند، نبود معیاری مشخص، چه از نظر تعداد دروس و چه انسجام محتوایی، میان دروس کتاب‌های شش‌گانه مختلف باشد (کتاب‌ها به ترتیب از پایه هفتم تا دوازدهم دارای هشت، هفت، شش، چهار، سه و سه درس هستند). به‌عنوان مثال، اینکه بر چه اساسی تعداد مجموع این دروس باید ۳۱ باشد مشخص نبوده و توالی، ارتباط یا سیر محتوایی منطقی‌ای نیز میان دروس یادشده مشاهده نمی‌شود. با توجه به اهمیت فراوان توجه به حفظ نظم در کمیت (استمرار) و کیفیت (غنا) طراحی دروس در برنامه درسی آموزش زبان خارجی، این شاید آشکارترین ضعف موجود در دو مجموعه کتاب بررسی‌شده در نگاه ابتدایی باشد.

از سوی دیگر، جهت اثربخشی موردنظر، قالب ارائه محتوای آموزشی نیز همواره باید مدنظر قرار گیرد. در این زمینه، به جرأت می‌توان گفت همان‌طور که متخصصان حوزه آموزش همواره اظهار داشته‌اند، «متن» مهم‌ترین عنصر حامل محتوا و مفهوم در برنامه درسی و حتی نظام آموزشی است. این در حالی است که در کتاب‌های موردبررسی، متون درک مطلب صرفاً از کتاب سوم (Prospect 3) در دروس گنجانده شده‌اند (به‌طور مثال، هر درس کتاب Prospect 1 دارای دو مکالمه و دو تصویر اصلی و فاقد متن درک مطلب است). ممکن است، آن‌گونه که اشاره شد، توجیه نویسندگان، سطح پائین توانش زبانی مخاطبان هدف دو کتاب قبلی و عدم توانایی درک مطلب (محتوا) از سوی آن‌ها باشد اما باید در نظر داشت که در دو کتاب ابتدایی، حتی توجهی به استفاده هوشمندانه از جملات ساده و جدا از هم جهت انتقال مفاهیم ضروری نیز (به‌عنوان راهبردی دقیق و صحیح) نشده و به‌جای آن، مخاطب دانش‌آموز با حجم قابل توجهی از تصاویر مربوط به کلاس‌های مدارس پسرانه و دخترانه مواجه (بمباران!) می‌گردد (ایجاد زمینه همذات‌پنداری در مخاطب و آشنایی‌زایی در وی می‌تواند یکی از دلایل این امر باشد که البته سؤالات جدی را همچنان بی‌پاسخ می‌گذارد). از سوی دیگر، با بررسی سه کتاب Prospect مشخص می‌شود حجم تصاویر دروس این مجموعه به مراتب بیشتر از مجموعه Vision است (و همین، اعتقاد به توجیه احتمالی که پیش‌تر به آن اشاره شد را نیز برای نویسندگان مقاله

دشوار می‌کند).

از بررسی محتوای تصویری کتاب‌های ارزیابی شده نیز نکته دیگری روشن می‌گردد و آن میزان قابل توجه تصویرسازی‌ها و عکس‌های خارجی است که (قرار گرفتشان خصوصاً به‌عنوان مثال در کنار محتوایی که دقیقاً در خصوص ایران است) نه تنها دور از سلیقه بلکه شوکه‌کننده به نظر می‌رسد. این علی‌رغم تأکیدات ظاهری سیاست‌گذاری کتاب (بر مبنای قرار دادن فرهنگ و هویت ملی) است که در ابتدای هر جلد به‌صراحت یادآوری شده (این مورد به‌ویژه در مجموعه کتاب‌های Prospect مشخص است، به‌طوری که مخاطب چنین تصور می‌نماید که کمترین تلاشی نشده در این کتاب‌ها از تصاویر ایرانی استفاده شود!).

محتوا

در حوزه محتوا، به‌صورت کلی، ساختار شش کتاب بررسی شده نشان‌دهنده ضعف مشهود در (۱) انتخاب موضوعات و (۲) تقسیم‌بندی و بودجه‌بندی آنچه انتخاب شده، است. بررسی‌های انجام شده توسط نویسندگان مقاله حاضر نشان می‌دهد هنر، فرهنگ و ادبیات ایران در اغلب کتاب‌های مورد بررسی به‌صورت حداقلی حاضر بوده‌اند. در واقع، نتایج این مطالعه حاکی از بسنده کردن نویسندگان به پرداختن به مضامین یادشده صرفاً در قالب دروس متمرکز بر این موضوعات (مانند درس ۲ کتاب Prospect 3 با موضوع «جشن‌ها و مراسم» یا درس ۳ کتاب Vision 3 با موضوع «هنر و فرهنگ») و آن‌هم به شکلی رقیق و نمادین (اشارات به بیست و دوم بهمن، شب یلدا، روز طبیعت و مانند آن در کتاب Prospect 3 و پرداخت افراطی به صرفاً موضوع صنایع ایران در کتاب Vision 3) است. این در حالی است که اولاً: همان‌طور که می‌دانیم کشور ایران یکی از غنی‌ترین کشورهای جهان از نظر ادبیات، فرهنگ و هنر بوده و مضامین قابل پرداخت ذیل هر یک از این شاخه‌ها (و ده‌ها زیرشاخه هر کدام) خود به‌صورت جداگانه می‌توانند در کتاب‌های درسی مشابه و جداگانه پوشش داده شوند و ثانیاً: این در تناقض کامل با پیشنهادهاى مطالعات

مختلف در زمینه آموزش زبان انگلیسی است که همواره بر نقش مهم و مؤثر آموزش محتوا-محور^۱ در آموزش بهینه و کارآمد زبان خارجی تأکید نموده‌اند. در حقیقت، انتشار تصاویر برج میلاد تهران و کوه دماوند در صفحه ۳۸ کتاب Vision 1، انتشار سه تصویر از بادگیرهای یزد (کتاب Vision 1، صفحات ۱۰۲ و ۱۰۳ و کتاب Vision 3 صفحه ۷۶) و یا انتشار تصویری از یک بازار سنتی در ایران در صفحه ۹۶ کتاب Vision 2 از محدود مواردی هستند که نشان می‌دهند نویسندگان کتاب، اشاره به نمادهای ملی و فرهنگی را به‌طور کامل از یاد نبرده‌اند. این در حالی است که موضوعات فوق می‌توانستند به بهترین نحو در قالب متون درک مطلب انتهایی که اغلب دروس دارند انعکاس یافته و هم‌زمان غنای محتوایی و فرهنگی مجموعه را دوچندان کنند.

تصاویر و متون مرتبط با «جامعه ایران» (آن‌گونه که هست) در کتاب‌های درسی هدف، یا به شدت کم بوده یا به کلی از آن غایب هستند. در واقع، در سرتاسر کتاب‌های بررسی‌شده، تصویری از مردم ایران در حال تعامل با یکدیگر، فعالیت روزانه در کوچه و خیابان یا حتی در حال استراحت در پارک نمی‌بینیم! «جامعه ایرانی» در این سری کتاب‌ها به شدت محدود به مکالمات (خصوصاً یک‌به‌یک) دانش‌آموز با دانش‌آموز، معلم با دانش‌آموز و مانند آن بوده و نه تنها افراد جامعه در موقعیت‌هایی غیر کلیشه‌ای (در مکان‌ها و شرایط گوناگون در دل جامعه)، رهگذرها در کف خیابان، اصناف دارای حضور پررنگ در همه موقعیت‌های اجتماعی شهری (مغازه‌دارها، رانندگان تاکسی و...) و مانند آن‌ها مشاهده نمی‌شوند، بلکه مابه‌ازای خود مخاطب نوجوان (و در حال ورود جدی به جامعه) نیز از این کتاب‌ها غایب هستند. خواننده به جای این‌ها، از همان جلد اول (Prospect 1) با انبوه تصاویر با ماهیت آموزش رسمی مدرسه‌ای (آن‌هم صرفاً در مقیاس فردی و فقط در محیط کلاس^۲)، گردشگری، علم و فناوری و طبیعت و جغرافیای طبیعی

---

1 Content-based instruction

۲. هرآنچه مخاطب از درس ۱ تا درس ۵ کتاب Prospect 1 می‌بیند و/یا می‌خواند صرفاً محدود به کلاس و معلم و مدرسه است.

(به‌ویژه حیات وحش) تقریباً بمباران می‌شود.^۱ شاید تنها استثناء در این میان، درس سوم کتاب 3 Prospect با موضوع «خدمات» باشد که خواننده در آن از خلال تصاویر، مکالمه‌ها و متون، با بخشی محدود از خدمات اجتماعی رایج مانند خدمات امدادی (هلال احمر و آتش‌نشانی)، بانکی (فرد در شعبه)، انتظامی (پلیس راهنمایی و رانندگی)، نظافت شهری (تصویر یک پاکبان) یا حمل‌ونقل شهری (تاکسی، اتوبوس حمل‌ونقل عمومی و باجه بلیت الکترونیک) مواجهه پیدا می‌کند. نکته جالب آنجاست که در همین درس نیز مخاطب ناگهان بدون کوچک‌ترین توجیه، دلیل و منطق، خواننده گفتگوی «کلارا» (به‌عنوان دختر بچه‌ای با نام غیرایرانی و گمشده در خیابان) و یک افسر پلیس خارجی است (صفحه ۶۸)!

از سوی دیگر، مضمون «سبک زندگی» (به معنای عینی و متکثر آن) نیز از کتاب‌های بررسی شده تقریباً غایب بوده و علی‌رغم اشاره اغلب کتاب‌ها به طیف متنوعی از انواع غذاهای ایرانی، خواننده اطلاعاتی (چه در قالب تصویر و چه متن) در خصوص اینکه یک فرد ایرانی واقعاً شبانه‌روز خود را چگونه سپری می‌کند کسب نمی‌نماید. همچنین، بررسی محتوای کتاب‌های رسمی آموزش زبان انگلیسی مقطع متوسطه نشان می‌دهد (الف) چندگانگی فرهنگی (تنوع ارزش‌ها، آداب و رسوم، زبان و...) تا حد بسیار زیادی و (ب) تنوع اجتماعی (تفاوت طبقه اقتصادی و اجتماعی) جامعه ایران به‌صورت کامل در محتوای (تصویری و/یا متنی) این منابع آموزشی نادیده گرفته شده‌اند. دلایل متعددی برای پرداختن به تنوع و چندگانگی فرهنگی در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی در مقطع متوسطه در ایران قابل تصور است. لحاظ تنوع فرهنگی در منابع درسی آموزش زبان، موجب توسعه مهارت‌های فرهنگی و ارتباطی دانش‌آموزان می‌شود. از سوی دیگر، شناخت تنوع فرهنگی کمک می‌کند تا دانش‌آموزان بتوانند با افراد هم‌وطن خود از فرهنگ‌ها و زبان‌ها یا گویش‌های مختلف بهتر ارتباط برقرار کرده و درک عمیق‌تری از تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود داشته باشند). ترویج احترام و تفاهم متقابل از دلایل دیگر لزوم شمول تنوع

۱ نمونه دیگر از این نوع، تصویر نقشه کشور ایران است که در مجموع شش کتاب، هفت بار تکرار شده.

فرهنگی در منابع درسی است. آموزش ارزش‌ها، آداب و رسوم و زبان‌های متفاوت ملی، موجب تقویت حس احترام و تفاهم بین خرده‌فرهنگ‌های یک کشور می‌شود که برای زندگی موفق نوجوانان در محیط چندفرهنگی امروز ضروری است. دلیل دیگر، غنی‌سازی فرآیند یادگیری زبان است. آشنایی با فرهنگ‌های مختلف، یادگیری زبان را برای دانش‌آموزان جذاب‌تر و معنادارتر کرده و به آن‌ها کمک می‌کند تا زبان را در بستر فرهنگی آن درک کنند؛ نه تنها صرفاً به‌عنوان یک ابزار ارتباطی. شمول تنوع فرهنگی در منابع درسی زبان آموزان، همچنین، می‌تواند موجب ترویج هویت ملی و چندفرهنگی شود. دانش‌آموزان در عین حال که به فرهنگ‌های جغرافیاهای دیگر احترام می‌گذارند، باید هویت فرهنگی خود را نیز حفظ و تقویت کنند و این توازن از طریق آشنایی با تنوع فرهنگی حاصل می‌شود که کتاب‌های درسی از مهم‌ترین مجراهای انتقال آن هستند.

پرداختن به تنوع اجتماعی، از جمله تفاوت‌های طبقه اقتصادی و اجتماعی، نیز در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی در مقطع متوسطه در ایران اهمیت زیادی دارد. مواردی که در ادامه می‌آیند بخشی از دلایل این اهمیت است: (۱) ترویج درک و همدلی (آموزش زبان نه تنها مهارت‌های زبانی بلکه درک فرهنگی و اجتماعی را نیز تقویت می‌کند. آشنا کردن دانش‌آموزان با تفاوت‌های اجتماعی و اقتصادی، به آن‌ها کمک می‌کند تا از دیدگاه‌های مختلف آگاهی پیدا کرده و نسبت به یکدیگر همدلی و احترام بیشتری نشان دهند.)، (۲) آماده‌سازی برای جامعه چندگانه (جامعه ایران، مانند بسیاری از جوامع دیگر، جامعه‌ای چندگانه است که در آن تنوع فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی وجود دارد. آموزش این تنوع‌ها در قالب زبان انگلیسی، دانش‌آموزان را برای تعامل مؤثر در محیط‌های متنوع آماده می‌کند.)، (۳) تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی (بررسی تفاوت‌های اجتماعی و اقتصادی در متون و موضوعات درسی کتاب‌های آموزش زبان، مهارت‌های تفکر انتقادی و تحلیل مسائل پیچیده را در دانش‌آموزان تقویت کرده و آنان را برای مواجهه با چالش‌های جامعه آماده می‌سازد.) و (۴) پررنگ کردن عدالت اجتماعی و حقوق بشر (آموزش مفاهیم مرتبط با تفاوت‌های اجتماعی و اقتصادی، فرصت‌هایی را برای گفتگو

درباره عدالت، برابری و حقوق بشر فراهم می‌کند که این موضوع‌ها برای توسعه جامعه‌ای عادلانه و پایدار حیاتی است).

نتیجه‌گیری

در زمینه بازنمایی مضامین اجتماعی، فرهنگی و هویتی در کتاب‌های زبان انگلیسی رسمی مدارس ایران، تاکنون مطالعات معدودی انجام شده است. در یکی از جامع‌ترین آن‌ها، داوری و همکاران (۱۳۹۷) با بررسی بخشی از کتاب‌های درسی زبان انگلیسی مدارس ایران (شامل پایه‌های هفتم تا دهم) به این نتیجه رسیده‌اند که نمادها و مؤلفه‌های مبین جامعه ایران (شامل ابعاد تاریخی، جغرافیایی، اسطوره‌ای، نمادها، دینی و ...) در این کتب تجلی داشته و «انواع نمادهای هویت ملی در محتوا و تصاویر کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی نمود یافته است» (ص ۹۵). این نتیجه‌گیری تا حدی به‌وسیله پژوهش مهاجر نیشابوری (۱۴۰۳) نیز تأیید شده است. به نظر می‌رسد چنین نتیجه‌گیری می‌تواند بر اساس استخراج مؤلفه‌هایی مانند نقشه، سرود ملی و/یا پرچم ایران، مراسم‌ها؛ مشاهیر و شخصیت‌های ملی و اماکن جغرافیایی و تاریخی حاصل شده باشد. حال آنکه تعبیر «هویت ملی» یا «جامعه» پیرامونی/دربردارنده آن کاملاً متفاوت بوده یا در بهترین حالت، بخشی از آن تصور می‌شود؛ جامعه‌ای که انعکاس بروز، ظهور و نمود واقعیت‌ها، خرده‌فرهنگ‌ها و «قطعات» حقیقی زندگی روزمره‌اش در قالب محتوای کتاب‌های درسی، می‌تواند از مهم‌ترین نقاط قوت این منابع، اتفاقاً در جهت تقویت حس تعلق و هویت ملی باشد.

بر اساس نتایج مطالعه حاضر، به نظر می‌رسد غفلت سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان تهیه و تدوین مطالب درسی در مقطع متوسطه و/یا سیاست‌گذاری‌های آموزشی مصلحت‌اندیشانه از سوی ایشان، برخلاف توصیه‌های اکید تحقیقات حوزه آموزش زبان انگلیسی، موجب گردیده است «جامعه ایرانی» در کتاب‌های رسمی مقطع متوسطه در ایران، در بهترین حالت، صرفاً به صورت قشری، کاتالیزه شده و تقلیل یافته (به چند حوزه مشخص مانند آموزش، علم و فناوری و جغرافیای طبیعی) محدود شود. لحاظ رویکرد

ایدئولوژیک و کنترل شده در تدوین محتوا (پیروی نظام آموزشی در طراحی و تألیف کتاب‌های درسی زبان خارجی از چارچوبی ارزشی) که سبب می‌شود بازنمایی جامعه ایرانی در منابع درسی به گونه‌ای گزینشی صورت گیرد تا با ارزش‌های رسمی نظام آموزشی هم‌خوانی داشته باشد، حذف آگاهانه یا ناآگاهانه خرده‌فرهنگ‌ها و تنوع اجتماعی (شکل‌گیری بازنمایی جامعه ایرانی در کتاب‌های درسی بر اساس تصاویری واحد، همگن و مرکز-محور که باعث نادیده گرفتن یا کمرنگ شدن قومیت‌ها، زبان‌ها، آیین‌ها و سبک‌های زندگی متنوع در جامعه شده و آن را به تصویری تقلیل یافته و غیرواقعی کاهش می‌دهد) یا حتی ملاحظات سیاسی، مذهبی و نهادی در انتخاب محتوا و تصویر (نمایش جامعه به صورت پالایش شده و غیرانتقادی) از سوی نهادهای نظارتی و سیاست‌گذار می‌توانند از دلایل اساسی نتایج حاصل شده در این پژوهش باشند. در کنار این‌ها، عوامل دیگری مانند محدودیت منابع و چارچوب‌های بین‌المللی در طراحی محتوای زبان (استفاده بسیاری از مؤلفان کتاب‌های درسی زبان از قالب‌ها و موضوعات رایج جهانی (نظیر آموزش، فناوری، محیط‌زیست) برای هم‌خوانی با استانداردهای بین‌المللی آموزش زبان (مانند^۱ CEFR) و در نتیجه، تقلیل بازنمایی جامعه ایرانی در این چارچوب‌ها به چند حوزه عمومی و فاصله گرفتن آن از تنوع فرهنگی، قومی و اجتماعی) و فقدان مشارکت متخصصان علوم اجتماعی و فرهنگی در تیم‌های تألیف کتب درسی (که موجب می‌شود بازنمایی جامعه ایرانی از منظر فرهنگی و اجتماعی، به صورت عمیق و چندبعدی مورد توجه قرار نگرفته و صرفاً به نمودهای ظاهری محدود شود) نیز می‌توانند در نتایج حاصله مؤثر باشند.

این در حالی است که شمول و انعکاس جنبه‌های واقعی زندگی اجتماعی در ایران و شئون مختلف زندگی جامعه ایرانی از ضروریات طراحی برنامه‌های درسی مدارس و از راهکارهای اساسی تقویت حس تعلق فرهنگی در میان دانش‌آموزان است. برای تعبیه موضوعات مربوط به جامعه ایران در طرح درس و محتوای کتاب‌های

---

1 Common European Framework of Reference

رسمی زبان انگلیسی مدارس، می‌توان از راهکارهای مختلفی استفاده کرد. این راهکارها به معلمان و نویسندگان کمک می‌کند تا محتوای آموزشی دانش‌آموزان را با واقعیت‌های اجتماعی، فرهنگی و تاریخی ایران مرتبط کنند. در زیر، مهم‌ترین این راهکارها به صورت پیشنهادی آمده است.

۱. توسعه محتوای بومی (محلی): تولید/گردآوری و تعبیه محتوای آموزشی در کتاب‌های درسی که (به‌دوراز گفتمان کلیشه‌ای یا افراطی) به موضوعات محلی و فرهنگی ایران بپردازد به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با زبان انگلیسی در زمینه‌های آشنا و مرتبط با زندگی روزمره خود ارتباط برقرار کنند.

۲. گنجاندن موضوعات اجتماعی در متون درسی: طراحی دروس و متونی که به صورت پرننگ‌تری به موضوعات و چالش‌های اجتماعی مانند ترافیک، آلودگی، فقر، مهاجرت، تنوع قومی در ایران و مانند آن بپردازد بسیار مهم است. این متون می‌توانند شامل مقالات و/یا گزارش‌های واقعی (خبری) کوتاه و ساده باشند که به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا ضمن فراگیری زبان، با چالش‌های اجتماعی نیز تاندازه‌ای آشنا شوند. البته، در این خصوص، توجه ویژه به اقتضائات و تناسب آموزشی و تربیتی این پرداخت و تعبیه و تدوین حرفه‌ای و کارشناسانه آن در برنامه درسی آموزش زبان خارجی ضروری است.

۳. استفاده از محتوای صوتی و/یا ویدیویی، دیجیتال و آنلاین ضمیمه: تهیه و استفاده از صوت و فیلم‌های ضمیمه به‌عنوان ضمیمه کتاب اصلی راهکار دیگر می‌باشد. این منابع می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کند تا زبان انگلیسی را به صورتی گسترده‌تر، در زمینه‌های واقعی خود و به صورتی جذاب یاد بگیرند. منابع مذکور می‌توانند شامل وب‌سایت‌ها، وبلاگ‌ها و شبکه‌های اجتماعی نیز باشند که به دانش‌آموزان امکان می‌دهند تا به اطلاعات به‌روز و متنوع، آن‌هم به شیوه موردعلاقه و طبق ذائقه نسلی خود دسترسی پیدا کنند.

۴. تحقیق و پروژه‌های گروهی: تشویق دانش‌آموزان به انجام تحقیقات و پروژه‌های گروهی درباره موضوعات اجتماعی و فرهنگی ایران به زبانی ساده، به آن‌ها کمک می‌کند

تا از یک سو به طور هم‌زمان، مهارت‌های تحقیق و زبانی خود را تقویت کنند و از سوی دیگر با مسائل و چالش‌های اساسی جامعه خود آشنا شوند. این تحقیق‌ها می‌توانند در قالب فعالیت‌های تشویقی/فوق‌برنامه مکمل، در انتهای هر درس مدنظر قرار گیرند.

۵. آموزش زبان با تأکید بر فرهنگ: طراحی مطالب درسی زبان انگلیسی که به‌طور خاص به فرهنگ و جامعه ایران پردازند بسیار مفید و اثربخش خواهد بود. این مطالب می‌توانند در قالب متون درک مطلب دروس و شامل مقالاتی کوتاه و مناسب‌سازی شده (از نظر تطابق با سطح توانش زبانی مخاطبان) درباره آداب و رسوم، تاریخ و مسائل اجتماعی بوده و به دانش‌آموزان کمک کنند تا زبان را در زمینه‌های فرهنگی خود یاد بگیرند. تعبیه تمرین‌هایی جهت تقویت مکالمه در قالب مباحثه‌های کلاسی حول محور موضوعی متن نیز مکمل آن خواهد بود.

مجموعه کتاب‌های فعلی زبان انگلیسی مقطع متوسطه (پایه‌های هفتم تا دوازدهم)، نسبت به نسخه‌های پیشین خود که به جرأت می‌توان گفت دهه‌ها بدون کوچک‌ترین تغییر محتوایی (و حتی ظاهری) در مدارس ایران تدریس می‌شده‌اند، پیشرفتی کامل محسوب می‌شوند. با این حال به نظر می‌رسد محتوای «اجتماعی» تعبیه‌شده در این مجموعه کتاب‌ها فاصله بسیار زیادی با «جامعه ایران» دارد. با اجرای راهکارهای یادشده و تغییر سیاست‌گذاری طراحی برنامه درسی منابع آموزش رسمی زبان انگلیسی در مقطع متوسطه، می‌توان محتوای آموزشی زبان انگلیسی را به گونه‌ای طراحی کرد که به واقعیت‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران نزدیک‌تر گردد (اجرای پیشنهادی صورت گرفته می‌تواند در حالت ایده‌آل خود منجر به تشکیل «برنامه درسی پنهان»^۱ آموزش زبان نیز گردد که موفقیت امر فوق را دوچندان می‌نماید؛ برنامه درسی‌ای که به‌واسطه آن،

---

۱. اصطلاح «برنامه درسی پنهان» (The Hidden Curriculum) (آیزنر، ۱۹۹۴) به صورت کلی به مجموعه اقدامات آموزشی‌ای اطلاق می‌شود که به صورت رسمی در میان اهداف آشکار و تصریح‌شده آموزشی نبوده و به صورت تلویحی (ضمنی) و غیرآشکار، از خلال ترکیبی از منابع درسی، فعالیت‌های کلاسی، محیط آموزشی و نظایر آن، به فراگیران انتقال می‌یابد، بدون اینکه لزوماً نسبت به آن آگاه باشند.

هنجارها، ارزش‌ها، باورها و ذائقه‌های مرتبط با فرهنگ ملی و بومی، به صورت تلویحی تأکید و با رفتار کارشناسانه، به مرور در دانش‌آموزان درونی و نهادینه می‌شود (علاقه‌بند، ۱۴۰۳). همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، کارآمدی چنین روشی به مراتب بالاتر از محتوایی است که به صورت کاتالیزه شده و به شدت انتخابی، تقلیل‌گرا و محدود در نظر گرفته شده است. ادغام و بازتاب صحیح و متناسب واقعیت‌های جامعه ایرانی در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی مقطع متوسطه، نقش مهمی در ارتقاء کیفیت آموزش، حفظ هویت ملی و آماده‌سازی دانش‌آموزان برای مشارکت فعال در جامعه دارد. رمز استمرار و بقای هر جامعه‌ای، انتقال مجموعه باورها، ارزش‌ها، رفتارها، گرایش‌ها، دانش‌ها و مهارت‌های آن و نیز الگوهای فکری و ارزش‌های اجتماعی‌اش به نسل‌های جدید است. هماهنگ بودن محتواهای آموزشی کتاب‌های درسی آموزش زبان خارجی با فرهنگ و اجتماع ایران نه تنها فرآیند یادگیری زبان خارجی را تسهیل می‌کند بلکه به تربیت نسلی آگاه، متعهد و دارای هویت فرهنگی قوی کمک می‌نماید. راهکارهای عملی پیشنهادی این مطالعه می‌تواند به برنامه ریزان آموزشی کمک کند در فرآیند سیاست‌گذاری، با تحلیل وضعیت فعلی، موضوعات فرهنگی، اجتماعی و هویتی را به شکل حرفه‌ای‌تر، کارشناسانه و هنرمندانه مورد توجه قرار داده و با اصلاح و بهبود محتوا از طریق آسیب‌شناسی انجام‌شده، برنامه‌هایی برای تقویت هویت ملی و فرهنگی در آموزش زبان انگلیسی تدوین کنند که این امر خود از یک سو به فهم درست از جامعه ایران و از سوی دیگر به ایجاد حس تعلق به این جامعه منجر می‌شود.

سپاسگزاری

نویسندگان این مقاله مراتب قدردانی صمیمانه خود را از سردبیر محترم، داوران گران‌قدر و دست‌اندرکاران گرامی *فصلنامه علوم اجتماعی* که در مراحل مختلف ارزیابی، آماده‌سازی و انتشار این مقاله کمال محبت و همکاری را ابراز داشتند اعلام می‌نمایند. همچنین، از سرکار خانم فاطمه عامریان (پژوهشگر و متخصص زبان‌شناسی) که مشاوره محتوایی و

روش شناختی این پژوهش را بر عهده داشتند قدردانی می کنند.
نسخه اولیه این مقاله در دومین همایش وضعیت اجتماعی ایران که توسط دانشگاه
علامه طباطبائی و با حمایت سازمان امور اجتماعی وزارت کشور در ۵ و ۶ آبان ماه ۱۴۰۴
برگزار شد، ارائه گردید. نویسندگان از مجریان و حامیان این همایش که فرصت ارائه مقاله
و سپس اصلاح و تکمیل آن را به شکل حاضر داده‌اند سپاسگزاری می نمایند.

تعارض منافع

در هیچ یک از مراحل مختلف انجام این پژوهش تعارض منافی وجود نداشته است.

ORCID

Mohammad Amerian
Fargah Afshar

<https://orcid.org/0000-0003-0324-9699>

<https://orcid.org/0009-0005-1252-9029>

منابع

- ابوالمعالی الحسینی، خدیجه (۱۳۹۲). تحلیل کیفی متن: استقرا/قیاس. علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، (۱)۱، ۸۳-۱۰۲.
- بالغی‌زاده، ساسان و آقازاده، سلماز (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب درسی آموزش دستور زبان انگلیسی از منظر فرهنگ و جایگاه زبان انگلیسی به‌عنوان زبان بین‌المللی. *نقد زبان و ادبیات خارجی (پژوهشنامه علوم انسانی)*، ۱۷(۲۴)، ۱۲۱-۱۴۴.
- بحرینی، نسرین (۱۳۹۲). تحلیل ارزش‌های فرهنگی در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی. *فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ*، ۶(۲۲)، ۱۶۳-۱۸۲.
- بکان، سمیرا، علی پور، وحیده و ساعی ارسی، ایرج (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی برنامه درسی زبان انگلیسی مقطع متوسطه. *علوم رفتاری*، ۶(۲۱)، ۳۷-۴۹.
- بهنود، حسین و خیرآبادی، رضا (۱۴۰۰). بازنمایی بافت در کتاب‌های زبان انگلیسی دوره اول متوسطه. *ششمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات زبان و ادبیات ملل، تهران*.
- جدیدی محمدآبادی، اکبر (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی و علوم اجتماعی پایه ششم ابتدایی از حیث توجه به هویت ملی بر محور استانداردهای مصوب، پژوهش در یادگیری آموزشگاهی، ۱۱، ۴۸-۴۱.
- حسینی‌احمدآبادی، زهرا سادات و آزاد، مهناز (۱۴۰۲). تحلیل نگرش معلم‌های زبان انگلیسی نسبت به کتاب‌های درسی زبان انگلیسی در ایران: مورد بازنمایی جنسیتی و تأثیرات آموزشی آن. *پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان‌های خارجی*، ۱۳(۲)، ۳۱۷-۳۳۴.
- خدامرادی، ابوالفضل (۱۳۹۸). نقد و بررسی محتوای درسی زبان انگلیسی پایه دهم متوسطه در ایران. *پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، ۱۹(۶)، ۸۹-۱۰۷.
- داوری، حسین، خیرآبادی، رضا و علوی‌مقدم، سیدبهنام (۱۳۹۷). بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های نوانتشار یافته زبان انگلیسی در نظام آموزش رسمی کشور. *مطالعات ملی*، ۱۹(۳)(۷۵)، ۸۵-۹۸.
- درخشان، علی (۱۳۹۷). تحلیل و نقد ارزش‌های فرهنگی در مجموعه کتاب‌های درسی American English File. *پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، ۱۸(۸)، ۷۳-۵۱.

- رضایی، طاهره و سجودی، فرزانه. (۱۳۹۷). بازنمایی جنسیت در متون دیداری کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی به غیر انگلیسی‌زبانان از منظر نشانه‌شناسی اجتماعی تصویر؛ مطالعه موردی: روحانی، علی، آذری، ته‌مین و معافیان، فاطمه (۱۳۹۲). ارزیابی تصاویر کتاب‌های زبان انگلیسی دوره متوسطه ایران از منظر کارکرد و تبعیض‌های جنسیتی، ۳(۱)، ۹۳-۱۱۵.
- روحانی، علی و دیری، خدیجه. (۱۳۹۶). بررسی بعد بازنمایی تصاویر کتاب‌های انگلیسی دوره اول متوسطه در چارچوب نشانه‌شناسی اجتماعی. پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان‌های خارجی، ۷(۱)، ۹۹-۱۲۸.
- شریفی هراتمه، مرضیه. (۱۳۸۶). تلفیق فرهنگ در برنامه درسی زبان انگلیسی. رشد آموزش زبان، ۸۴(۸۴).
- شیخاوندی، داور (۱۳۸۰). ناسیونالیسم و هویت ایرانی، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران. صادقی، علی‌اشرف و مرادخانی، همایون (۱۳۹۳). برساخت گفتمانی هویت در کتاب‌های فارسی ابتدایی، فصلنامه جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۵(۴)، ۶۵-۹۵.
- صفرنواده، خدیجه، علی‌عسگری، مجید، موسی‌پور، نعمت‌الله و عنانی‌سراب، محمدرضا (۱۳۸۹). تحلیل و آسیب‌شناسی محتوای کتب درسی زبان انگلیسی دوره متوسطه و ارزیابی آن با معیار رویکرد آموزش ارتباطی زبان. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ۵(۱۷)، ۸۶.
- عبداللهیان، حمید و حسینی‌فر، آیدا (۱۳۹۱). تحلیلی بر بازنمایی ایدئولوژی و سبک زندگی در کتاب‌های آموزش زبان اینترچنج. فصلنامه علمی مطالعات فرهنگ و ارتباطات، ۱۳(۲۰)، ۳۵-۶۰.
- علاقه‌بند، علی (۱۴۰۳). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: روان
- علیمددی، زهرا، والا، رضا و ناظم، فتاح (۱۴۰۱). بازنمایی جنسیتی در کتاب زبان انگلیسی دوره دوم متوسطه دبیرستان از منظر مؤلفه‌های نگاه نابرابر و تبعیض آمیز به زنان. مجله علوم روانشناختی، ۲۱(۱۱۱)، ۵۵۹-۵۷۴.
- فروتن، یعقوب (۱۳۹۰). زنان و زبان: بازنمایی هویت جنسیتی در کتاب‌های زبان‌های فارسی، عربی و انگلیسی مدارس ایران. مجله مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، شماره ۲۸.
- کاظمی، عباس (۱۳۸۷). مطالعات فرهنگی، مصرف فرهنگی و زندگی روزمره در ایران. تهران:

سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

کرم‌اللهی، نعمت‌الله و ملک‌خانی، فاطمه (۱۳۹۵). بازنمایی زن در متون آموزشی زبان انگلیسی؛ مورد مطالعه: کتاب «انگلیش ریزالت». *دوفصلنامه علمی پژوهشی دین و سیاست فرهنگی*، ۱(۳)، ۳۵-۵۶.

کرمی، مرتضی، سیلانه، آمنه و پاک‌مهر، حمیده (۱۳۹۱). فرهنگ و برنامه درسی آموزش زبان انگلیسی. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*، ۷(۲۶)، ۱۲۷-۱۴۸.

مدرّسی، یحیی (۱۳۹۴). *زبان و مهاجرت*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
مهاجر نیشابوری، ناهید (۱۴۰۳). تحلیل محتوایی کتاب‌های درسی زبان انگلیسی دبیرستان‌های ایران بر پایه نشانه‌شناسی در زمانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه صنعتی شاهرود
میرمحمدی، داوود (۱۳۸۳). *گفتارهایی درباره هویت ملی در ایران*، تهران: موسسه مطالعات ملی.
میهمی، حسین و اسفندیاری، رجب (۱۴۰۰). بررسی محتوا و عناصر فرهنگی کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی با اهداف عمومی و ویژه. *علم زبان، ویژه‌نامه کرونا*، ۸، ۲۷۷-۳۰۰.

References

- Anyon, J. (1981). Social class and school knowledge. *Curriculum Inquiry*, 11(1), 3-42.
- Apple, M. W. (1993). *Official knowledge: Democratic education in a conservative age*. New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1991). Language and symbolic power (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Creswell, D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Eisner, E. W. (1994). *The educational imagination: On the design and evaluation of school programs*. New York: MacMillan College Publishing Company.
- Hall, S. (1996). *Cultural identity and diaspora*. In P. Mongia (Ed.), *Contemporary Postcolonial Theory: A Reader* (pp. 392-403). London, New York: Arnold.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. In S. Hall (Ed.), *Representation: Cultural representations and signifying practices* (pp. 1-11). London: Sage.

- Kramsch, C. (1998). *Language and culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis: Theoretical foundation, basic procedures and software solution*. Klagenfurt: Monograph.
- McDonough, J., Shaw, C., & Masuhara, H. (2013). *Materials and methods in ELT: A teacher's guide* (3rd ed.). Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Mozaheb, M. A., Sardabi, N., & Moharrami, M. (2025). Gender representation in Iranian EFL textbooks: A comparative perspective on Vision and Prospect series. *Journal of Foreign Language Teaching and Translation Studies*, 10(1), 1–16. doi: 10.22034/efl.2025.499206.1337

استناد به این مقاله: عامریان، محمد، افشار، فرگاه. (۱۴۰۴). بازنمایی «جامعه ایران» در کتاب‌های درسی زبان انگلیسی مقطع متوسطه: آسیب‌شناسی و سیاست‌گذاری، *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۳۲ (۱۱۱)، ۱۰۳-۱۵۸. DOI: 10.22054/qjss.2026.89647.2928

Social sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License...